

TANZİMAT REFORMLARININ HUKUK SİSTEMİNDEKİ İLK ÖRNEĞİ: 1840 CEZA KANUNUNUN KASTAMONU MUHASSİLLİK MECLİSİNDE TATBİKİ

Sertaç DEMİR*

Öz

Tanzimat öncesi Klasik Dönem olarak adlandırılan süreçte Osmanlı Devleti'nde Şer'i ve Örfi Hukuk kaynaklı hukuk sisteminin varlığından söz etmek mümkündür. Zira özellikle yargının taşradaki temsilcisi olan kadıların temel başvuru kaynağı bu iki anlayışın sonucu olarak ortaya çıkan fıkıh kitapları ve kaûnnâmelerdir. Ancak Tanzimat'a kadar devletin her bakımdan hükmettiği, Müslim, Gayrimüslim tebaanın yaşadığı sahada Kadı Mahkemeleri ve kimi zaman onu denetleyen kimi zaman da onunla eş değer birincil başvuru mercii olan Divân-ı Humâyûn dışında, konsolosluk ve cemaat mahkemeleri müstesna olmak üzere, herhangi bir yargı organından bahsetmek mümkün görünmemektedir. Ancak ilk defa Tanzimat Fermanıyla zikr olunan kanun önünde eşitlik ilkesinin gereği olarak, toplumun her kesiminin temsil olunduğu mahkemeler de Şer'i mahkemeler yanında yer almaya başlamış, İslam Hukukunun yanında alternatif Batı Hukuku da kendini göstermiştir. Muhassıllık Meclisleri bu uygulamanın ilk örnekleridir. Bu süreçte hukuk sahasına giren bir başka mühim yenilik de tek dereceli, tek hâkimli yargılama usulünün yanına birden fazla farklı dini ve etnik kimliğe sahip üyenin yer aldığı bir nevi jüri modelinin de uygulanmaya başlanmış olmasıdır. Bu ilk adımlar sonrası için de başlangıç olması bakımından ayrıca öneme sahiptir.

Anahtar Kelimeler: Şeriat, Kanûnnâme, Ceza Hukuku, Tanzimat Fermanı, Muhassıllık Meclisleri

Abstract

The First Example of Tanzimat Reforms in The Legal System: Implementation of the 1840 Criminal Law in the Kastamonu Muhassıllık Councils

As called Classical Period before the Tanzimat, it is possible to talk about the existence of a legal system based on Sharia and Customary Law in the Ottoman State. This is because the main source of reference, especially for the qadı, the representative of the judiciary in the provinces, were the fıkıh books and kaûnnâmas that emerged as a result of these two understandings. However, until the

---

* Araş. Gör. Dr., Anadolu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Eskişehir. E-posta: sertac_demir@anadolu.edu.tr ORCID: 0000-0002-0227-7965
(Makale Gönderim Tarihi: 25.02.2024 - Makale Kabul Tarihi: 11.06.2024)

Tanzimat, it does not seem possible to talk about any judicial body other than the Kadi Courts and the Divân-ı Humâyûn, which sometimes supervised it and sometimes was equivalent to it, in the field where the state ruled in all respects and where Muslim and non-Muslim subjects lived. However, as a requirement of the principle of equality before the law, with the exception of consular and community courts, which was mentioned for the first time with the Tanzimat Edict, courts representing all segments of society began to take place alongside the Sharia courts, and alternative Western Law appeared alongside Islamic Law. Muhassılık Councils were the first examples of this practice. Another important innovation that entered the field of law during this period was the introduction of a kind of jury model with more than one member of different religious and ethnic identities in addition to the single-tier, single-judge trial procedure. These first steps are also important as a prelude to what is to come.

Key Words: *Sharia, Kanûnnâme, Criminal Law, Tanzimat Edict, Muhassılık Councils*

Giriş

İlahi hükümlerin kaynaklık ettiği, dini ve mezhepsel sınıf ve zümrelerin egemen olduğu toplum ve hukuk anlayışı, 3 Kasım 1839 Tarihi itibariyle, aslında öncekilerden şeklen farkı olmayan fakat devletin bütün unsurlarının hayrına ve yararına olarak görüldüğünden “Tanzimat-ı Hayriye” olarak ifade olunan, Devlet-i Aliye’nin bütün unsurlarının can, mal ve ırz güvenliğini tesis edecek, Türk tarihini bütün yönleriyle değiştirecek ve üzerinde hala tartışılan fermanla yeni bir mecraya girmiş oldu. Diğerlerinden farklı olarak henüz ilahi temsiliyet vasfını muhafaza ettiği için padişah müstesna olmak üzere onun yetkilerini, onun adına kullanmakla memur olan kul taifesinin en zirvesindeki sadrazam ile en altındaki çobanı kendi ürettikleri yazılı metinler yani kanûn önünde hak ve özgürlükler bağlamında eşit seviyede görmesi bu fermanı ayrıca dikkat çekici hale getirmekteydi.

Fermanın başlangıcında, esasen mükemmel surette ortaya çıkmış olan ancak son 150 yılda kendisinden uzaklaşıldığı için devleti sıkıntılı süreçlere sürükleyen Şer’i Hukukun unsurlarına vurgu yapılmakta ve bu bunalımdan esasen şeriatın da ön gördüğü adaletin eskiden olduğu gibi tesis edilmesiyle çıkılacağı gerçeği bu kez bütün tebaayı inancına bakılmaksızın yönetime ortak etme anlayışıyla ortaya çıkmaktaydı. Bunu gerçekleştirmek için ilk aşama fermanın son satırlarında da ifade olunduğu üzere toplumun her kesimini kucaklayacak yeni bir kanûnun tesisine mümkün olacaktı ki bu da akabinde 1 Rebiyülevvel 1840 tarihinde II. Mahmut Döneminin en mühim kurumlarından olan 1838 tarihinde ortaya çıkan Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye’nin hazırladığı Ceza Kanûnnâmesiyle somut olarak kendini göstermiştir.

Esasen yine II. Mahmut döneminde ortadan kaldırılan İltizam uygulamasının idari ve iktisadi alanlardaki boşluğunu doldurmak münasebetiyle daha ziyade vergi toplamak amacıyla kurulan Muhassılık Meclisleri söz konusu Ceza Kanûnun icrasını gerçekleştirmek üzere ilk defa Şer’i Mahkemelerden ayrı olarak Osmanlı sınırları dâhilinde bünyesinde müslim ve gayri müslim tebaadan üyelerin olduğu ve jüri benzeri bir heyet tarafından yargılamanın gerçekleşeceği bir mahkeme modeliyle somutlaşmıştır.

Bu çalışmada bu somut adımın taşradaki ilk örneklerinden Kastamonu Küre-i Nuhas Muhassılık Meclisi ve onun 1840 Ceza Kanûnunu uygulayışı hakkında meclis kayıtlarının yer aldığı 104 Numaralı Kastamonu Şer’iye Sicili incelenecektir. Her ne

*Tanzimat Reformlarının Hukuk Sistemindeki İlk Örneği: 1840 Ceza Kanûnunun
Kastamonu Muhassıllık Meclisinde Tatbiki*

kadar Şer'îye Sicili şeklinde kayıt edilmiş olsa da bu defter tamamen Muhassıllık Meclisi kayıtlarını ihtiva etmektedir. Benzer durum yani Şer'îye Sicili başlığı altında, Tanzimat sonrası ortaya çıkan ve Tanzimat kavramından öykünerek Nizamiye mahkemeleri olarak da bilinen Ceza, Hukuk, Ticaret ve ardından Adliye ve Mezahib Nezareti kurulduktan sonra da Bidayet, Ticaret, İstinaf ve Temyiz Mahkemelerinin kayıtlarının da var olduğu tespit edilmiştir. Bu nedenle özellikle çeviri mahiyetindeki çalışmalarda bu hukuksal dönüşüm ve reform süreci ile ilgili malumatlar da göz önünde tutularak daha titiz çalışmalar yapılmalı örneğin Ticaret veya Bidayet mahkemesi kayıtları incelenirken, artık şer'î mahkeme ve görevlileriyle ilgili bilgi verme klişesine düşülmemelidir. Dolayısıyla bu çalışmada bu husus da dikkate alınarak, Muhassıllık Meclisi özelinde ve onun mahkeme işlevi görmesini sağlayacak Ceza Kanûnu üzerinden bilgiler verilmeye çalışılacaktır. Tanzimat Sonrası kanûn ve nizamnamelerin çoğu bugün TBMM arşivlerinden de ulaşılabilen Düstur adı verilen mecmuada mevcut ise de 1840 Ceza Kanûnu bu külliyatta yer almamaktadır. Buna rağmen 19. Yüzyıl tarihçi ve devlet adamlarından Ahmed Lütfi tarafından kaleme alınan "Mirât-ı Adalet Yahut Tarihçe-i Adliye" adlı eserde yer alan Ceza Kanûnnâmesi nüshasından istifade edilmiştir.

Çalışmanın birinci ve ikinci bölümlerinde Tanzimat Öncesi Klasik dönem Osmanlı Hukuk ve Ceza Sistemlerinden bahsedilmiş, sonrasında da II. Mahmut ve tamamlayıcısı olan Tanzimat Reformları ile bu reformların somut olarak ilk örneği olan 1840 Ceza kanûnu bağlamında mahkeme işlevi de gören Muhassıllık Meclisleri Küre-i Nuhas Muhassıllık Meclisi Örneğinde ele alınmıştır.

1. Tanzimat Öncesi Klasik Dönem Osmanlı Hukuk Sistemi

Tanzimat öncesi dönemde, Osmanlı Devletinin adli yapısı bütünüyle Şer'î-i Şerîf ya da Şerîât-ı Garrâ olarak da nitelendirilen İslam Hukukuna dayanmaktaydı.¹ İman ve amel esasları noktasında, din kavramı ile eş değer şekilde kullanıldığı gibi, ibadet ve hükmi esasların uygulanması bağlamında, dinin hukuki kısımları anlamına gelen "fıkıh" olarak da anlaşılmaktaydı.² Kur'an, Sünnet, İcmâ ve Kıyas temelli bu hukuk sistemi, Osmanlı Devleti için de kendinden önceki İslâm-Türk Devletlerinden devraldığı miras mahiyetinde olması bakımından, bağlayıcıydı.³ Özellikle, Karahanlı-Selçuklu-Beylikler silsilesi şeklinde bir aktarım olduğu öngörüldüğünden, bu vasıtalar üzerinden Hanefî-Matürîdi ekolüne dayalı bir fıkıh anlayışının etkili olduğu düşünülmektedir.⁴

Bunların yanında temelleri İslam öncesi Türk Devlet anlayışına dayanan ve Hakan-Kağan-Bey-Sultan şeklinde çeşitli unvanlarla tarif olunan, yöneticiye geniş bir hükümranlık sahası tanıyan devlet erkinin somut yansımaları olan yasama-yürütme-yargı yetkilerini kullanma hakkını sağlayan, töre yahut örf olarak da ifade edilen çoğunlukla yazılı olmayan bir hukuk anlayışının var olduğunu da belirtmek gerekmektedir.⁵ İslam Hukuk düzeninin Osmanlı Devleti üzerindeki etkisi üzerine çalışmalar yapan

¹ Aydın 2020, s. 45; Bilmen 1964, cilt I, sayı 2, s.55-56; Türcan 2010, cilt 38, s. 571.

² Koçak ve diğerleri 2014, s. 52; Atar 1988, s. 371.

³ Hamidullah 2012, s.17; Cici 2002, cilt XI, s.370; Akgündüz ve Cin 1989, cilt I, s.85; Cici 2007, s.12.

⁴ Özen 2003, cilt 28, s. 146; Akbulut 2018, s. 254; Şeker 2015, s. 90.

⁵ Köprülü 1938, s. 44; Arsal 2020, s. 264; Ayvaz 2021, s. 95; Thomsen 1993, s. 97; Tekin 1998, s. 67.

araştırmacıların çoğunluğu tarafından, İslam dinini kabul eden ve bu dinin esaslarına göre kurumlarını ve toplumsal yapısını şekillendiren Osmanlı Devletinde Örfi Hukukun yani Sultanın kanûn koyma ve uygulama yetkilerinin Şer'i Hukukun tanıdığı sınırlar çerçevesinde var olabildiği iddia edilmektedir.⁶

Buna göre, bu iki dayanak, Şer'i ve Örfi Hukuk Osmanlı Hukuk Sisteminin temel unsurlarını oluşturmaktadır. Gerek Kanûnnâmelerde gerek de taşradaki mahkeme süreç ve kararlarını ihtiva eden şer'îye sicillerinde yanı sıra Divan'a intikal eden davaları ve merkezden taşraya gönderilen ferman, berat gibi hükümleri içeren Mühimme⁷ ve Ahkâm Defterlerinde⁸ bu durum açıkça görülmektedir.⁹

Kur'an, Sünnet, İcmâ ve Kıyas temelli şekillenen fıkıh kitapları¹⁰ ile örfün temsilcisi sultanların ve onun yetkilendirdiği idarecilerin meydana getirdiği ve genel olarak kanûnnâme¹¹ diye bilinen kaynaklar, bu yapının yetkilendirdiği icrâ makamının yani mahkemelerin ve bu mahkemeleri idare etmekle görevli kadıların başvuru kaynaklarıdır. Bu kaynaklar doğrultusunda sorunların çözümlendiği ve hukukun icrâ

⁶ Akgündüz 2009, s. 19; Kaşıkçı 2015, s. 199.

⁷ H. 978-979/ M. 1570-1572 tarihli 12 Numaralı Mühimme Defterinde yer alan "Karaman ve Konya kadısına hüküm ki" şeklinde başlayan hükümde Yeniçeri kılığına girerek hırsızlık yapan Kurd adlı şahsın "hırsızlığı bi-hasebi's-şer' sâbit ü zâhir olur ise ali emr ne lâzım gelür ise icrâ idüp yerine koyub hılâf-ı şer'-ı şerîf kimesneye iş itdürmeyesin." denilerek icranın şeriata uygun olarak yapılması istenmektedir. Bkz. BOA, A.DVN. MHM. d. Nr. 12, Hüküm No: 80, s. 39.

⁸ 8 numaralı Bosna Ahkâm Defterinde yer alan ve Bosna Valisi Vezire ve Çaniçe kazası naibine hüküm ki şeklinde başlayan hükümde Salih ve Osman adlı şahısların atalarından kalan ve kanûnlara uygun olarak vergilerini de ödedikleri çiftliklerinin haksız yere ellerinden alındığını beyan ettikleri ve ilgili hükümde yer alan "..vech-i meşrûh üzere olan arazisiyle ahz ve istihlâk eyledikleri mülk-i meyve mahsulü bâ'de'l-sübût aliverilmek için mahalinde şer' ve kânuna havale ile emr-i şerîfîm itası muvafık-ı kânun idüğü tahrir olunmağla..." ifadesinden de anlaşılacağı üzere söz konusu meselenin yerinde ve gerek şer' gerek de kanûn yani örf üzere halledilmesi istenilmektedir. Bkz. BOA, A.DVNSAHK. BN.d. Nr. 8, s.54.

⁹ 17. yüzyıl Osmanlı müverrih ve devlet adamlarından olan Abdurrahman Abdi Paşa tarafından kaleme alınan ve Osmanlı kurumsal ve kamusal düzeninin ele alındığı, Tevki Abdurrahman Paşa Kanûnnâmesi adıyla da şöhret bulmuş eserde özellikle Sadrazam'ın kendi idare ettiği ve mahkeme işlevi de olan Salı, Perşembe günleri dışında kalan ve bilhassa Cuma günleri ikinci saatlerinde toplanan Divanlarla ilgili kısımdan bahsederken kullanılan şu ifade bu durumu açıklar niteliktedir. Şöyle ki "*Ve Salı ve Pençşembe (Perşembe) günlerinden gayrı eyyamda kendi sarayında ikinci vakitlerinde divân idüp, mesâlih-i ibâdullahı şer' ve kanûn üzere görürler.*" Bkz. Tevki'i Abdurrahman Paşa Temmuz-Ağustos-1331, s. 499-500.

¹⁰ Bingöl 2004, s. 11.

¹¹ Her ne kadar Orhan Bey'in kardeşi Alâeddin Bey tarafından askeri teşkilatlanma üzerine bir takım kanûnları derlemesinin Osmanlı Hukuk Tarihindeki ilk tedvin hareketi olduğu ifade olursa da bu konuda henüz tatmin edici kaynaklar olmadığı ve bu görüşe ihtiyatlı yaklaşılması gerektiği iddia sahibi tarafından da belirtilmektedir. Bkz. Danişmend 1971, s. 16. Bunun yanında kaydı mevcut en eski kanûnnâmelerin II. Mehmed dönemine ait olduğu bilinmektedir. Her ne kadar bu kanûnnâmede kendinden öncekilere "Bu kanûnnâme atam dedem kanûnudur ve benim dahi kanûnumdur." denilerek bir nevi atıf yapılmış olsa da derli toplu teşkilat kanûnnâmesi olması bakımından Fatih Kanûnnâmesini başlangıç olarak kabul etmek daha makul görünmektedir. Bkz. Aydın 2020, s. 64-65; Akgündüz 1993, s. 83.

*Tanzimat Reformlarının Hukuk Sistemindeki İlk Örneği: 1840 Ceza Kanununun
Kastamonu Muhassıllık Meclisinde Tatbiki*

mercii Meclis-i Şer' adı da verilen Şer' i mahkemelerdir.¹² Zira bu davalar, aynı zamanda idari ve hukuki yönden doğrudan merkeze bağlı bir birim olan kazâ yöneticisi tarafından görüldüğünden Kadı Mahkemeleri olarak da bilinmektedir.¹³ Tek dereceli olan ve usul ihlalleri ve şikâyetler haricinde mahallinde görülen ve icrâsı da kadı tarafından o mahallin yöneticisine bırakılan bu davalarda İslam Hukukunun temel prensibi olarak kabul edilen "suçun şahsiliği" esasının var olduğu ve özellikle ceza hukukunun kapsamına giren davalarda bu prensibe göre işlem yapıldığı görülmektedir.¹⁴ Kısaca ifade etmek gerekirse müddei yani iddia sahibi davasını yani iddiasını ispat etmekle yükümlüdür.¹⁵ Bu noktada İslam Hukukunun prensiplerin devrede olduğunu ve herhangi bir iddia ya da suç isnadı söz konusu olduğunda isnada bulunulan davalının ikrarı yani iddiayı yahut suçu kabulü söz konusu değilse, edille-i şer' iye diye ifade edilen ispat vasıtalarına geçildiği bilinmektedir. Bunlar ise genel olarak, şahit gösterme, yemin, yeminden kaçınma, kesin karine, Hâkimin şahsi bilgi ve hükmü, kasame ve diğer vasıtalar şeklindedir.¹⁶

Bu esaslar çerçevesinde görülen davaların çoğunlukla neticelendiği ve yukarıda da bahsedildiği üzere icranın hükmün verildiği yerin yöneticisine bırakıldığı şayet davacı ya da davalılar tarafından itiraz söz konusu ise, günümüzdeki temyiz anlayışından farklı olarak, daha ziyade şikâyet-yakınma amaçlı Divân-ı Humâyûn'a müracaat edilebildiği görülmektedir.¹⁷ Yalnızca taşra mahkemelerinden sonuç alınamaması ve şikâyetlerden dolayı değil aynı zamanda ilk defa da başvuru yapılabilen bir mahkeme özelliğine de sahip olan Divânlar hukuki sorunları ve anlaşmazlıkları görüşmek üzere Sadrazam başkanlığında Cuma günleri toplanmaktaydı.¹⁸ Sadrazam, geleneksel ve alışlagelmiş merasim ve erkânın sıralanışının ardından açılışı yaptıktan sonra, hukuki meselelere kazaskerler vâkif olduğundan davaların görülmesi işini onlara bırakırdı. Gün sonunda ise kazaskerler gördükleri davalarla ilgili ortaya çıkan neticeleri sadrazama bildirmekte, onun ve sonrasında padişahın onayı alındıktan sonra sicile de kayıtları yapılmaktaydı. Sicile kaydedme yani tescil işlemi alınan bir kararın ya da neticelenen bir davanın hükme bağlandığını göstermesi bakımından önem arz etmektedir. Zira deftere kaydedilen bir hükmün iptali ve silinmesi ancak padişah iznine bağlıdır.¹⁹

Bu iki kurum yani kadı mahkemeleri ve Divân dışında yargı fonksiyonunun icrası başkaca mercilerce mümkün gözükme de yine de bu iki kurumun yetkilendirme ve denetiminde bir takım istisnai çözüm ve yargı mercilerinin de varlığından söz etmek mümkündür. Bunların başında kadının taşrada beledi işlerde en mühim yardımcısı olan

¹² Akgündüz 1988, cilt I, s. 76.

¹³ Akdağ 1999, cilt II, s. 70.

¹⁴ Özgenç 2021, s. 204-205.

¹⁵ Modern hukukta ispat yükü şeklinde ifade olunan bu kavram için İslam Hukukçuları "beyyine külfeti" kavramını kullanmaktadırlar. Bkz. Tozal 2017, s. 351-352.

¹⁶ Ansay 1958, s. 287.

¹⁷ Genellikle reayadan gelen şikâyetleri dinlediği ve karara bağladığı yönünde bir düşünce hâsıl olmuş olsa da Şikâyet Defterlerinin incelenmesi neticesinde ortaya çıkan sonuç göstermektedir ki Divân-ı Humâyûn aynı zamanda askeri zümreden gelen şikâyetleri de dinlemekte ve çözüme kavuşturmak için gayret göstermektedir. Bkz. Tuğluca 2016, s. 58-59.

¹⁸ Tevki'î Abdurrahman Paşa Temmuz-Ağustos-1331, s. 251-253.

¹⁹ 5 Numaralı Mühimme Defteri 973/1565-1566 1994, s. X.

ihtisap ağalarıdır. Muhtesip de denilen bu görevliler, çarşı-pazar denetimi, esnaf ve gediklerin düzeni ve yanı sıra asayişten de sorumluydular. Ortaya çıkan anlaşmazlıklarda, alacak-verecek meselelerinde kadıların verdiği yetkiye istinaden yargılama yapabilmekte, hükme varıp, icra edebilmekteydiler.²⁰ Bunun yanında Esnaf Teşkilatları içinde de bir takım kurullar mevcuttu ki kethüda ya da kâhyaların başkanlık ettiği lonca meclisleri denilen bu yapıların anlaşmazlıkların çözümü, kendilerine yapılacak saldırılara karşı tedbir almak gibi yetki ve sorumluluklarından bahsetmek mümkündür.²¹

Bundan başka zimmilerin de özel hukuklarıyla ilgili davalarda kendi cemaatlerine ait mahkemelerin yetkili olduğu şeklinde malumatlar mevcut ise de bunların hangi yetki ve usullerle yargılama yaptıklarına yönelik henüz tatmin edici verilere ulaşılamamıştır. Buna neden olarak Osmanlı tebaası gayrimüslimlerin de kamuyu ilgilendiren ceza davalarında şer'i mahkemelere müracaat etme ve aralarındaki anlaşmazlıkları buralarda halletme zorunluluğunun bulunmasıydı.²² Ancak bu mahkemelerde karşılaşılan başlıca sorunlardan biri gayrimüslimlerin Müslümanlar aleyhinde şahitlik edememesi kuralıydı. Bu cebri durumun varlığı Tanzimat dönemi yargı reformu kapsamında ortaya çıkan adli düzenlemelerin ve Kadı mahkemeleri dışında şekillenen ve Nizamiye Mahkemeleri olarak varlık bulacak kurumların ortaya çıkmasında başlıca etkenlerden biri olarak kabul edilmektedir.²³

Osmanlı Hukuk Sistemi içinde özellikle 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı tebaasından olmayan, kendilerine bir takım güvence ve ayrıcalıklar tanınmış ve bu manadan hareketle müstemen adını almış gayrimüslim Avrupalı tüccarlara kapitülasyonlar çerçevesinde bir takım imtiyazlar verilmiştir.²⁴ Ahidnâmelerde düzenlenen bu ayrıcalıklar, berat adı verilen bizzat padişaha ait izin ve muafiyetlerle hukuki mahiyet kazanmıştır.²⁵ Genel olarak Fransızlara yönelik olarak 1535 yılında başlayan bu imtiyaz sözleşmeleri, sonrasında İngiltere, Hollanda, Avusturya, Rusya,

²⁰ H. 1 Muharrem 1242/M. 2 Eylül 1826 yılında İhtisap Ağası Mustafa Ağa döneminde neşr olunan İstanbul İhtisap Ağalığının Teşkilat Yapısı, Görev ve Yetkilerine Dair İhtisap Kanûnundaki şu ifade, muhtesiplerin yarı fonksiyonuna açıkça işaret etmektedir. Şöyle ki; “İhtisâb ağası vaz’ ve ikâmesinden maksûd erbâb-ı hirefin şirâze-i nizâmılarına halel gelmeyerek esnafdan her bir sınıf kendi hâl ve maslahatıyla meşgul olup ibâdullahın ez-her cihet tezâyüd-i asayîşi kaziyyesi olduğundan bundan böyle ihtisâb ağası olanlar mecmû’-ı erbâb-ı hiref ve sanâyi’â nezâret ve es’âra dikkat” Bkz. BOA, TS. MA. e. 442-37(TSMA No:1399/1).

²¹ Esnaf Kethüda ve Yiğitbaşlarının huzurunda davaların görüldüğü sicillerden elde edilen malumatlardan anlaşılmaktadır. 266 Numaralı İstanbul Evkâf-ı Humâyûn Sicilinde yer alan, H.16 Receb 1212/M.4 Ocak 1798 tarihli 8-3 nolu hükümde, Şeritçi Esnafı Ustalarından Vezir Hanında bir adet destgahı olan Dimitri oğlu Hristo adlı zimminin bağlı olduğu loncanın kethüda ve yiğitbaşısı huzurunda görülen davası buna örnektir. Bahsi geçen davada Hristo’nun söz konusu destgahı Mehmed Ağa’ya sattığı görülmekte ve bu kayıta yer alan “...ma’rifet-i şer’iyle ustalar ve kethüdâ ma’rifetiyle te’dibât mâ yelikaları icrâ olunmak...” ifadesinden “kadı”nın yanı sıra usta ve kethüdaların da icra makamı olarak önem arz ettikleri dikkati çekmektedir. Bkz. Kuzu 2022, s. 75.

²² Bingöl 2005, s. 20.

²³ Bingöl 1999, s. 534.

²⁴ Ebülula 1324[1908], s. 261.

²⁵ Kurdakul 1981, s. 397.

*Tanzimat Reformlarının Hukuk Sistemindeki İlk Örneği: 1840 Ceza Kanununun
Kastamonu Muhassıllık Meclisinde Tatbiki*

İspanya, Toskana, Portekiz ve nihayetinde 1740 yılında daimi hale getirilerek bütün Avrupalı Devletler için geçerli kılınmış ve Amerikalı diplomat ve eğitimci Philip Marshall Brown(ö.1966)'ın da ifadesiyle, Türkiye'de yaşayan ve olağanüstü haklara sahip olan yabancıların, sahip oldukları ayrıcalıklar olarak Lozan'a kadar devam etmiştir.²⁶ Kapitülasyonların müstemenlere sağladığı en mühim ayrıcalık kendi aralarındaki davaların kendi konsolosluk mahkemelerinde görülebilir olmasıdır.²⁷

Müstemenlerin elde ettiği bu ayrıcalıklar zamanla Osmanlı Devleti tebaası olan gayrimüslimlerin de onların koruma şemsiyesi altında bu haklardan yararlanmalarının yolunu açmıştır. Nitekim özellikle 18. yüzyıl boyunca Avrupalı beratlı tüccarların tercümanlıklarını yapan ve onların çeşitli hizmetlerini gören Osmanlı tebaası gayrimüslimler, ahidnâmeler çerçevesinde aynı haklardan istifade edebilir hale gelmişlerdir. Kendi aralarındaki ve bir Müslüman ile yaşadıkları anlaşmazlıklar hele ki maddi değeri 4000 guruş üzerinde ise İstanbul'da Divan Beylikçi'sinin huzurunda kendi konsolos ve tercümanlarının gözetiminde görülebilir hale gelmiştir.²⁸ Bu da özellikle 19. Yüzyılın ilk çeyreğinde Beratlı Avrupa Tüccarı adıyla yeni bir zümrenin oluşmasının sebebi olmuştur.²⁹ Bu durum Osmanlı toplum yapısının ana unsuru olan Müslüman ahalinin dezavantajlı duruma düşmesine sebep olduğundan hatta kendilerinden gelen istek doğrultusunda onlara da benzer haklar verilmiş böylece, Devlet-i Aliye'nin "Hayırlı" eylemlerinin ilk tezahürlerinden olan "Beratlı Hayriye" tüccarları da imtiyazlı sınıf zümresinin son halkasını teşkil etmiştir.³⁰ Devletin imtiyazlar vererek düzenlemeye çalıştığı statü karmaşası, ortadan kaldırmaya çalıştığı hukuki farklılık ve eşitsizlikleri kendinin de kabul ettiğinin somut ifadesidir. Zira Gerek III. Selim ve gerek II. Mahmut dönemlerinde yapılan ve Tanzimat'ı hazırlayan yenilik ve düzenlemeler bu sürecin habercisi konumundadır.

2. Tanzimat Öncesi Osmanlı Ceza Hukuku

Tanzimat öncesi Osmanlı Ceza Muhakeme Hukuku yukarıda ana hatları tarif

---

²⁶ Brown 1914, s. 34.

²⁷ 1740 yılında mahsusen Fransa ile akd olunan ve genelde Osmanlı tebaası olmayan bütün gayrimüslim milletleri ve onların Müstemen adı verilen padişah onaylı(Berat) konsolos, tüccar, tercüman, onların hizmetlileri ve yakınlarını kapsayan ahidnâmenin 52. maddesine göre kendi aralarındaki dava ve anlaşmazlıklarda, bunlardan herhangi birinden talep gelirse, Osmanlı başkentindeki konsolos ve tercümanlarının refakatinde görülecek olup, bunun engellenmesine yönelik Osmanlı Devletinin paşa, kadı, subaşı veya gümrük emini ve sair görevlilerince zorlanmayacak ve görülen davaları hakkında kendilerinden malumat istenmeyecektir. Bkz. İskender ve Reşad 1330[1914], s. 149; Boogert 2008, s. 35.

²⁸ Bu husus H.1112/M.1700 tarihli 111 numaralı Mühimme Defterinde Avusturya tüccarına tanınan imtiyazları ihtiva eden Bosna Valisi Halil Paşa'ya gönderilen hükümde "...ve *bâzîrgânları yanında ve sâir yer kimlikle ve bir dâ'vâ ve nîzâları olur ise ol yerin kadîları dört bin akçeden ziyâde da 'vâları dinlemeyüb Âsîtâne-i Sa'âdetimde kadî- 'askerlerimiz huzurunda istimâ' oluna deyyü tasrîh ve tathîr olunmağıla...*" şeklinde ifade edilmiştir. Bkz. BOA, A.DVN. MHM. d, Nr. 111, Hüküm No: 314.

²⁹ Keleş 2015, s. 200.

³⁰ Güripek 2018, s. 77.

olunan İslam Hukukuna dayanmakta olup, fıkıh ilkelerine göre düzenlenmiştir. Kendisine suç isnat edilen şahsın cezalandırılması süreci, iddia sahibinin iddiasını ispatlamasıyla başlamaktadır. Yani şüphe, zan, tahmin gibi unsurlar, kişinin suçlu kabul edilmesi ve tecziyesi için yeterli değildir. İlk olarak davalının başvurusu ya da umumi şikâyet üzerine soruşturma başlar, davacının davasını ispatlaması istenir ve şayet davalı üzerine atılan suç kabul ederse, dava sonuçlanır ve cezalandırma sürecine geçilir. Had ve kısas gerektiren suçlar kadının ilamının ardından kadının gözetiminde örfi idare tarafından icra olunur. Ta'zir suçlarında ise örfi idare suçun infazını kadıya bırakır. Miktarı ve ölçüyü tayin edecek olan kadıdır.³¹

Şayet davalının ikrarı söz konusu değilse yukarıda da bahsi geçen beyyine şartı aranır. Şahitlik, keşif, karine ve emareler, yemin, yeminden kaçınma, yazılı belgeler, beyyine yani ispat unsuru olan şer'i deliller olarak kabul edilmiştir. Bunlara dayanarak, kadının hükmü yani kazâ ortaya çıkar, bu hüküm davacının haklılığı yani suçun sabit olması ya da davalının beraati şeklinde verilebilirdi. Davalı daha önce ikrarda bulunmuşsa infaz öncesi ikrarından dönebilir; bu nedenle ceza almayabilirdi. Dolayısıyla davalının sorgulanması ve beyanları titizlikle sicillere kaydedilirdi.³²

Davanın taraflarının ortaya çıkan sonuca göre Divân-ı Humâyûn'a gitme hakları mevcuttur. Fakat Divân genellikle gelen şikâyetleri usulen değerlendirir ve varsa bir noksan yeniden istenilen şekilde görülmesi ve gereğinin yapılması için tekrar mahalline gönderirdi. Temyiz benzeri bu işlevinin yanında bidayeten yani ilk müracaat mahkemesi olarak da kendisine ulaşan şikâyet ve anlaşmazlıkları çözümlene ve karara bağlama yetkisi vardı.³³ Bütün bu süreçler tamamlandıktan sonra Osmanlı Ceza Muhakemesinin son aşaması olan infaz aşamasına geçilirdi. Kısas dışındaki had ve ta'zir gerektiren cezalar mahallinde icra olunurken, ölüm ve organ kesme gibi ağır cezalar kazaskerin denetiminden geçerek, padişahın onayına sunulurdu. Padişah onayı olmadan bu cezaların infazı gerçekleşmezdi. Ağır cezalarda infaz, genellikle ibret ve uyarı olması bakımından suç mahallinde ve halkın gözü önünde gerçekleştirilirdi.³⁴

İslâm hukukunda Şâri' yani kanûn koyucu tarafından tesis edilip edilmediğine göre ortaya çıkan suçlar ve cezaların tasnifi; genel olarak hadler, kısas-diyet ve ta'zir şeklindedir. Had gerektiren suçlar ve cezaları bizzat Şâri'³⁵ tarafından belirlenmiş ve

³¹ Heyd 1973, s. 271.

³² Akman 2004, s. 131.

³³ Mumcu 1986, s. 85-107.

³⁴ Akgündüz 2010, s. 33.

³⁵ Burada Şâri' yani kanûn koyucu Allah ve onun resulüdür. Dolayısıyla onların tanımladığı esaslar ve ölçüler çerçevesinde suçun ve cezasının tarif ve tasnifi yapılmaktadır. Bu husus Nisa suresi 13 ve 14. Ayetlerde açıkça ifade edilmektedir. Şöyle ki evvela 13. Ayette; *"İşte bunlar Allah'ın belirlediği sınırlardır. Kim Allah'a ve Peygamber'ine itaat ederse Allah onu, içinde ebedî kalmak üzere altlarından ırmaklar akan cennetlere yerleştirir. İşte en büyük başarı ve kurtuluş budur."* denilerek sınırların yani hadlerin Allah tarafından belirlendiği ve bu sınır ve ölçülere mutlak itaat beklendiği vurgulanmakta aynı şekilde, *"Kim de Allah'a ve Peygamberi'ne isyân eder ve O'nun sınırlarını aşarsa Allah onu, içinde devamlı kalacağı bir ateşe sokar. Onun için zelil ve perişan eden bir azap vardır."* Şeklindeki 14. Ayette de bu sınırları aşmak isyan olarak tarif edilmektedir. Bkz. Kur'an, 4, 13-14.

*Tanzimat Reformlarının Hukuk Sistemindeki İlk Örneği: 1840 Ceza Kanûnunun
Kastamonu Muhassıllık Meclisinde Tatbiki*

cezasının icrası Allah'ın hakkı olarak görülen suçlardır. Bunlar; zina, kazf (zina iftirası), sirkat (hırsızlık), kat'-ı tarîk (hirâbe) (yol kesme ve eşkıyalık), bağı (isyan), içki içme ve irtidat şeklinde tasnif edilmiştir. Kasıtlı öldürme ve yaralamalarda ise kısas cezası uygulanır, kasıt yoksa ya da suç unsurlarında eksiklik olması, maktul yakınlarının kısastan vazgeçmeleri hâlinde diyet ve diğer cezaların uygulanması söz konusudur. Yaralamalarda da kısas imkânı mevcut değilse veya mağdurun diyete razı olması hâlinde diyet ödeme cezası verilir. Had ve kısas suçlarının dışındaki bütün suçlar bu düzende ta'zîr içerisinde değerlendirilmektedir.³⁶

Osmanlı hukukunda da suçlar ve cezalara dair genel olarak bu esaslar içerisinde kalınmakla birlikte, bu esasların neler olduğu ve nasıl tatbik olunacağı fıkıh eserlerinde ayrıntılı bir şekilde düzenlenmemiş çok çeşitli suçlar için cezalar öngören kurallar geliştirilmiştir. Bunlar kanûnnâme adı taşıyan resmî hukuk mecmuaları içerisinde toplanarak, fıkıh kitaplarıyla birlikte kadılar için temel başvuru kaynakları arasında yerini almıştır. Her ne kadar genel olarak İslam Hukukunun temel unsurları gözetilmişse de Kanûnnâmelere anlaşıldığı üzere özellikle had gerektiren suç unsurlarının oluşumundaki noksanlıklara bakılmaksızın şer'an ispat olursa dahi örfün belirlediği müeyyideler bağlamında cezalandırmaların olduğu görülmektedir. Özellikle Osmanlı Devletinin kuruluşunu tamamladığı ve birçok yönden kendi döneminin etkin gücü haline geldiği 15. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bu sınırlılıkların değişkenlik gösterebildiği, özellikle Kanûnnâmelere atıflarda bulunularak, örfi otoritenin bilhassa amme hukuku adı verilen kendi egemenlik sahasında daha etkin olduğu iddia edilmektedir.³⁷ Bunun yanında konumuzla ilgili olması bakımından da esasen Şer'i Hukukun sahasına giren Ceza Hukuku türlerinden olan "Had cezası" ile ilgili hususlarda dahi devlet otoritesinin müdahalelerde bulunabildiği Kanûnnâmeler ve devrin idari ve hukuki kayıtlarını ihtiva eden Mühimme defterlerine ve yine şer'îye sicillerine yapılan atıflardan hareketle söz konusu iddialar arasında olduğu ifade olunmaktadır.³⁸

³⁶ Akgündüz 2010, s. 35.

³⁷ Osmanlı Sosyo-İktisat Tarihi üzerine çalışmalarıyla tanınan merhum Ömer Lütfi Barkan, Osmanlı Padişahlarının özellikle ilk asırlarında çağdaşı diğer devletlerde olduğu gibi senato benzeri bir danışma meclisi ve de İslam Hukuk Sisteminin özellikle denetim mekanizmasındaki en yüksek temsilcisi olan Şeyhülislam'a dahi ihtiyaç duymadan, yalnızca kuramsal değil uygulama bakımından da kanûn koyma noktasında son derece serbest davranabildiklerini ifade etmektedir. Her ne kadar Divân-ı Humâyûn kanûnların hazırlanması aşamasında önemli rol oynasa da bu sadece istişâri ya da hazırlayıcı olması bakımından önem arz etmektedir. Aynı şekilde padişahın ferman şeklinde hazırladığı kanûnların, Şeyhülislam tarafından onaylanması gerekliliğinin yasal bir zorunluluk olmadığı yine Barkan'ın iddiaları arasındadır. Bkz. Barkan 1975, s.54. Bu hususta Barkan'ı destekler biçimde merhum Halil İnalçık da "*Gerçekte, tamamiyle hususi şartlar altında gelişen Osmanlı Devleti, Şeriatı aşan bir hukuk nizamı geliştirmiştir.*" şeklinde görüş beyanında bulunmuştur (İnalçık 2018, s. 311).

³⁸ Bu noktada Fatih Kanûnnâmesinde Zina Davalarını İçeren Birinci Bölümde; "*Eğer bir kişi zina kalsa, şeriat huzurunda sabit olsa, ol zina kılan evlü olsa ve dahi bay olursa ki, bin akçeye dahi ziyadeye gücü yeterse, cürm üç yüz akçe alına. Evsatü'l-hâl olursa kim, altı yüz akçeye malik ola, cürm iki yüz akçe alına. Andan aşığa gücü yeterse, cürm yüz akçe alına. Andan dahi aşığa hallü olursa, elli akçe; andan dahi aşığa ki, gayette fakrû'l-hal olursa, kırk akçe cürm alına*" şeklindeki şeriat huzurunda sabit olsa ifadesi dikkati çekmektedir. Yani bahsolunan zina suçu

Öte yandan Osmanlı Ceza Hukukunda Had ve Kısas gerektiren suçlar dışında da kundaklama, kalpazanlık gibi kamu hukukunu ve asayiş bozacak türden adli vakalarda da siyaset adı verilen had ve kısasa benzer ağır cezalar uygulanabilmektedir. Bu türden siyaset cezalarının icrası için tıpkı kısasta olduğu gibi padişah onayı söz konusu iken kimi zaman sadrazam ve vezir payeli eyalet yöneticilerinin muhtemelen sefer esnasında ve durumun aciliyetine istinaden bu onayı beklemeden bu cezayı uygulamışlardır.³⁹ Siyaset cezasından başka, ehl-i örfün düzenlediği cerime denilen para cezaları, hapis, sürgün ve esasen şer'i hukukta yer alamayan kürek ve kalebentlik gibi kamu yararı ve devletin iktisadi menfaatini gözeten cezalar da uygulanagelmıştır. Ayrıca bu cezalar içinde cinayet ve hırsızlık gibi suçlarda şayet fail bulunamazsa olay mahallinin yakınındaki⁴⁰ meskûn mahallin cezalandırılması söz konusu idi ki buna da “kasame” adı verilmektedir.

3. Tanzimat'ı Hazırlayan Süreç: II. Mahmut'un Hukuki Reformları

Sözlükte sahip olunan anlamına gelen mülk kavramı siyasi ve hukuki terim olarak devlet kavramıyla eş değer olarak kullanılmaktadır. Bundan hareketle günümüzde adliye saraylarında, mahkemelerde yargıçların arkalarında yazılı olan ve Hz. Ömer'e atfedilen “Adalet mülkün temelidir.” sözü ile devletin temelini adaletle dayandığı vurgulanmaktadır.⁴¹ Bu bağlamda bütün devletlerde olduğu gibi Osmanlı Devleti de özellikle bir nevi bakiyesi olduğu Türk-İslam Devlet anlayışının ürünü olarak devlete ve onun padişah otoritesiyle hükmettiği unsurlara adaletle düzen vermeye çalıştığı anlaşılmaktadır.⁴² Zira bu düzen aynı zamanda Nizam-ı âlem kavramıyla da ifade olunmaktadır.⁴³

Bu nizamın 18. yüzyıl sonlarına gelindiğinde Osmanlı Devletinin aleyhine olacak şekilde bozulduğu devletin bütün mekanizmalarının arızaya uğradığı, ordu teşkilatının

---

edille-i şer'îye adı verilen ikrar, şahit gibi ispat vasıtalarıyla dahi ortaya konya cezalandırmanın kanûnnâmede ifade olunduğu şekilde yapılmasının istenilmesi örfi otoritenin etkinliğini ortaya koymak bakımından önem arz etmektedir (Akgündüz 1990, cilt I, s. 347). Nitekim aynı şekilde Osmanlı Hukuk Tarihi üzerine çalışmalarıyla bilinen Coşkun Üçok tarafından ortaya konan eserlerde şer'i hukukun getirdiği esas ve ölçüleri aşan uygulamaların tespiti söz konusudur. Bkz. Üçok 1946, cilt 3, sayı 1, s. 126 vd.

³⁹ Heyd 1973, s. 193.

⁴⁰ Bingöl 2023, s. 392.

⁴¹ Yazar 2018, s. 224.

⁴² Asıl adı Ebû Ali Hasan ibn Ali Tûsi olan ve Türk-İslam tarihine yönetim felsefesi ve geride bıraktıklarıyla damga vuran Büyük Selçuklu veziri Nizamülmülk devletin düzeni anlamındaki bu unvanı Abbasî Halifesi Kaim-Biemrillah'tan almıştır. Bu istisnai durum devlet-nizam ilişkisinin sultandan sonraki en üst icra mercii olan vezaret makamında anlam bulması dikkate şayandır. Bkz. Korkut 2022, s. 301; Doğan 2019, s. 6.

⁴³ Bu kavram Fatih kanûnnâmesinde de kendisine yer bulmuştur. Şöyle ki “*Ve her kimesneye evladından saltanat müyesser ola, karındaşların nizam-ı âlem için katl etmek münâsibdir. Ekser ulema dahi tecviz etmiştir. Anınla âmil olalar.*” Şeklinde yer alan ve kardeş katlini meşrulaştıran hükümde, Osmanlı Devletinin ve padişahının hükmettiği fiziki alan ve bu alanda yaşayan yer türlü canlı cansız varlığın konuşlandığı düzen için Nizam-ı âlem ifadesi kullanılmış, hükümden de anlaşılacağı üzere padişahların ve onun adına ülkeyi yönetenlerin gayesi bu nizamın korunması olarak belirlenmiştir. Bkz. Akgündüz 1990, cilt I, s. 114.

*Tanzimat Reformlarının Hukuk Sistemindeki İlk Örneği: 1840 Ceza Kanûnunun
Kastamonu Muhassıllık Meclisinde Tatbiki*

zafiyeti ve bunun sonucu Avrupa Devletleri karşısında alınan mağlubiyetler, timar sisteminin çağın gereklerine cevap verememesi, iltizam sisteminin tebaa üzerindeki olumsuz etkileri, mali sorunlar ve yetersizlikler, ilmiye sınıfının bozulması, rüşvet ve iltimasın yaygınlaşıp olağanlaşması gibi birçok maddede ifade edilebilecek arızalar Osmanlı Devleti açısından güncel ve sürekli büyüyen sorunlar yumağıydı. Daha önce bunların çözümüne yönelik iç dinamiklerle alakalı çözümler üretilmeye çalışıldıysa da Batı'daki değişim ve dönüşüm hızı karşısında ortaya çıkan yetersizlik bu teşebbüslerin akamete uğramasına neden oldu. 1718'den itibaren Batı gerçeği idrak aşamasındaydı ve bu idraki derinleştirmek için ilk defa Avrupa ülkelerine elçiler gönderildi. Lale Devri adı verilen bu süreç sonrasında önce askeri alanda III. Selim dönemiyle bütün alanlarda yeni bir düzene geçişin yani "Nizam-ı Cedid"ın habercisiydi.⁴⁴ Bu hareket III. Selim'in hayatına mâl olsa da kendisini tekrar tahta çıkarmak için harekete geçen Alemdar Mustafa Paşa'nın gayretleri ile tahta çıkan II. Mahmut tarafından da daha etkin ve yoğun bir biçimde devam ettirildi.

II. Mahmut için görünen o ki yenilik, değişim ve düzenlemelerin parolası "Hayriye" idi. Önce Osmanlı tebaası Müslüman tüccarların talepleri doğrultusunda onların da müstemen ve Avrupa Tüccarıyla rekabet edebilmesini sağlamak adına onlara bir takım ayrıcalıklar tanıdı ki bu zümreye "Hayriye Tüccarı" adı verildi.⁴⁵ Sonrasın 1826 yılında bütün bu değişim ve dönüşüm hareketlerinin kesintiye uğramasının görünen başlıca nedeni ve esasen Osmanlı Ordusunun esas nüvelerinden olan "Yeniçeri Ocağını" ortadan kaldırdı ki bu olay için de tarihe "Vaka-yı Hayriye(Hayırlı Olay)" kaydı düşüldü.⁴⁶ Bu olay köhne teşkilat yapısının değişimi için ateşleyici oldu. Divân teşkilatı kaldırıldı ve yerine Meclis-i Vükela ve Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye kuruldu. Bu kurumlar bundan sonrası için hedeflenen düzenlemelerin alt yapısını oluşturacak kanûnlaştırma hareketleri için de başlangıç oldu.

II. Mahmut'un hedefi kişilerden ziyade kurumları ve kanûnları ön plana çıkarmaktı. Nitekim bu doğrultuda evvela devlet görevlilerinin ve onları yetiştiren ilmiye sınıfının yeniden düzenlenmesi işine koyuldu. Bu doğrultu da evvela devlet memurlarının işlerini düzgün yapmalarını sağlamak, rüşvet, iltimas ve adam kayırmayı önlemek, müsadere uygulamasının kaldırılmasıyla birlikte keyfi memur azilleri ve siyaseten katl gibi uygulamaların önüne geçmek amacıyla 1838 yılında "*Tarik-i İlmîyeye Dair Ceza Kanûnnâme-i Humâyûnu*⁴⁷" ile "*Memurine Mahsus Ceza Kanûnu*⁴⁸" adlı kanûnları

⁴⁴ Koç ve Yeşil 2012, s. 1-259.

⁴⁵ Şahin-Gurulkan-Kocakaplan-Çalışkan-Armağan 2020, s. 85.ş 2005,

⁴⁶ Mustafa Nuri Paşa 1327[1909], cilt 4, s. 76.

⁴⁷ Çadırcı 1981, s. 142.

⁴⁸ Devlet memurlarıyla ilgili söz konusu kanûn metninin giriş kısmında II. Mahmut tarafından dua ve temenniyi içeren yazıda da özellikle herhangi bir sebepten ceza alanların mallarının müsadere edilmeyeceği ve buna teşebbüs edenlerinden bahsolunan suçla eşder tutularak aynı şekilde cezalandırılacağı şu şekilde ifade olunmuştur. "*İş bu kanûnnâme ilâ maşallah-ı te'âlâ düstûrî'l-amel tutularak bundan böyle hilâfına hareket idenler olur ise mazhar-ı cezâ olacağı misillü faraza cünha vak'ası sebebiyle lâyıık-ı mücâzât olan kimsenin cezâ-yı mukarririni hüküm-ü icrâda tesâmüh-i gaflet veyahûd bir sebebe mebni müsadereye cesâret iden olur ise ol dahi cünhâ-yı cesime ashâbindan ma'dûd olarak mücâzât-ı müşeddideye şâyân olmak lazım geleceğinden bu*

çıkartmakla bir nevi Tanzimat Fermanıyla temel düstur haline gelen ferdin can, mal ve ırz güvenliğini evvelce “kanûnsuz ceza olmaz” prensibiyle temellendirmeye çalışmıştır.⁴⁹ Bunun sonucudur ki bütün bu adımlar Tanzimat Fermanında işaret olunan ve tüm tebaayı içine alacak şekilde hazırlanması düşünülen Ceza Kanûnu için de alt yapı sağlamıştır.

4. Tanzimat Fermanının İlanı ve H.1256/M.1840 Tarihli Ceza Kanûnu

Mısır meselesindeki gayretleri nedeniyle II. Mahmut’un saltanatının son dönemlerinde yeniden Hariciye Nazırlığı görevine getirilen ve 19. Yüzyılın meşhur şair ve yazarlarından olan Şinasi tarafından kendinden sonraki aydın zümresine model teşkil edecek “yeni bir insan tipi” olarak adlandırılan Mustafa Reşit Paşa, II. Mahmut’un vefatının ardından, onun uyguladığı reformları kalıcı hale getirmek adına, II. Mahmut’un yerine geçen oğlu Abdülmecit’i ikna ederek, tebaanın tümünü kapsayacak ve toplumun her kesiminin, kötü gidişin engellenmesi noktasında, sorumluluk sahibi olmasını sağlayacak bir ferman hazırlanması yönünde girişimleri oldu.⁵⁰ Nitekim bu girişimlerin neticesinde 3 Kasım 1839 tarihinde bizzat kendisi tarafından Gülhane parkında bütün devlet erkânı, gayrimüslim unsurların temsilcileri ve Avrupalı devletlerin elçileri hazır buldukları halde ilan olundu. Böylece Türk idare ve hukuk tarihinin değişimi noktasında dönüm noktası teşkil edecek ve esasen fiilen başlamış olan süreç resmen de duyurulmuş oldu.⁵¹

150 yıldır uygulanması noktasında acziyet içinde bulunduğu Şeriatın temel prensiplerinin yeniden tesisi için gayretlerin var olacağını ifade eden giriş bölümüyle birlikte, bundan önceki adaletnâmelerden farklı olarak, sadece belli bir zümreyi değil toplumun her kesimini ilgilendirecek bir adalet ve güvenlik sisteminin, ortak bir şemsiye altında oluşturulmasının amaçlandığı, can, mal ve ırz güvenliğinin kanûnlarla güvence altına alınmaya çalışılacağı vurgulanmaktadır.⁵² Buna göre müsadere sisteminin kaldırılacağı, hakkında suç isnat olunan kişilerin davalarının açık ve kanûnlara uygun görülmedikçe, cezalandırılmayacağı açık ya da gizli bir şekilde şeriata aykırı olarak öldürülmeyecekleri ifade olundu.⁵³

Bu fermanı önemli kılan ve ele alınan mevzu bakımından önemli kılan husus, nizama aykırı davrananların cezalandırılması için yeni bir Ceza Kanûnnâmesi

---

fıkra dahi kanûnnâme-i humâyûnumuzun en mütemennâ ahkâmından ‘add olunsun. Hakk teâlâ hazretleri cümleyi din-i devlet-i ‘aliyemize nâfi’i harekât 1 makbûleye muvaffık buyura. Âmin.”
Bkz. BOA, HAT. Nr. 1242-48294.

⁴⁹ Keleş 2005, s. 262.

⁵⁰ 19. Yüzyıl Osmanlı devlet adamı ve müverrihlerinden Mustafa Nuri Paşa, Mustafa Reşit Paşa’nın bu gayretleri ile ilgili olarak Netâyicü’l-vukuât adlı eserinde “*Dışişleri Bakanı Reşit Paşa, Mısır’a karşı büyük devletler ile ittifak anlaşması yapmak için iki yıldan beri Avrupa’da bulunup epey başarı da kazanmıştı. Sultan Abdülmecid Han’ın tahta geçişinin hemen ardından İstanbul’a geldi. H.1254 (M.1838) yılında uygulanması planlanmış iken gerek görüldüğü için ertelenmiş bulunan Tanzimat-ı Hayriye’yi ilan ettirip uygulamaya başlattı.*” diyerek onun fermanın hazırlanmasındaki katkısına vurgu yapmıştır. Bkz. Mustafa Nuri Paşa 1992, cilt III-IV, s. 277.

⁵¹ Birinci Tertip Düstur 1289 [1872-1873], cilt I, s. 4-7.

⁵² İnalçık 2006, s. 49.

⁵³ Candan 2015, s. 72.

*Tanzimat Reformlarının Hukuk Sistemindeki İlk Örneği: 1840 Ceza Kanûnunun
Kastamonu Muhassıllık Meclisinde Tatbiki*

hazırlanacağı ifade edilmiş olmasıdır. Gerek fermanın gerek de bu Kanûnnâmenin tüm tebaaya duyurulması için de özellikle taşradaki devlet memurlarının uyarıldığı ve kendilerinden bu konuda hassasiyet ve bilgi beklendiği de anlaşılmaktadır.⁵⁴ Zira fermanın ilanını takiben memleketin muhtelif yerlerinde hoşnutsuzluklar da baş göstermiş aksi sesler de duyulmaya başlamıştır. Özellikle iltizam sisteminin lağvedilmesi, buna bağlı yapılan düzenlemeler, yurtluk ve ocaklık yöntemiyle toprak tasarrufunda bulunan, Doğu ve Güneydoğu bölgelerindeki toprak sahiplerini rahatsız etmiş, bu bahaneyle, Tanzimat Reformlarına karşı halkı ayaklandırma girişimlerinde bulunmuşlardır. Bütün bu sıkıntı ve endişelerin giderilmesi noktasında misalen Meclis-i Vâlâ üyelerinden Kamil Paşa, olayların tetkiki ve Tanzimat reformlarının asıl amacının halkın refah ve mutluluğunu anlatmak üzere Trabzon üzerinden bölgeye gitmiştir.⁵⁵

Dönemin padişahı Sultan Abdülmecid tarafından yürürlüğe konan H. 1 Rebiyülevvel 1256/M. 3 Mayıs 1840 tarihli Ceza Kanûnu gerek Şer'i Hukuk prensipleri⁵⁶ gerek de Batı Hukukuna ceza hukukuna dair kavramlarından istifade edilerek hazırlanmıştır.⁵⁷ Her ne kadar Sultan Abdülmecid tarafından kendi devrinin koşulları icabı "...doğrusu pek güzel ve etraflı kaleme alınmış."⁵⁸ denilse de bir takım eleştirilere maruz kaldığı da görülmektedir.⁵⁹ Yine de Tanzimat'ın getirdiği kanûna riayet prensiplerinin başlangıcı noktasında olması sebebiyle önemi dikkate şayandır. Bunun yanında padişahın belki de güçler ayrılığı ilkesinin başlangıcına vurgu sayılabilecek şu ifadesi de gözden kaçmamalıdır. Şöyle ki "...cümle kavânînin hâmi-i kavîyyesi olan Meclis-i Ahkâm-ı Adliye'de hîfz ..." denilerek, söz konusu alıntıda bütün kanûnların en kuvvetli koruyucusu

---

⁵⁴ İmroz muhassılı Ali Rıza Efendi ve kadısı Mehmed Arif Efendi tarafından gönderilen H. 4 Cemaziyülevvel 1256/M. 4 Temmuz 1840 tarihli ilamda "*Tanzimat-ı Hayriye muktezasınca tanzim olunan Ceza kanûnnâmesinin tebaaya alenen kıraat ve ilân olunduğu*" bildirilmektedir. Bkz. BOA, C.ADL. Nr. 4-275.

⁵⁵ Çadırcı 1988, s. 615.

⁵⁶ Taner 1999, s. 227.

⁵⁷ Akgündüz 2010, s. 55.

⁵⁸ Ahmed Lütfü 1304[1887], s. 127.

⁵⁹ 1840 Ceza Kanûnu yayınlandığı dönemin Batılı kaynaklarınca da tenkite uğramıştır. Mustafa Reşit Paşa'nın siyasi rakibi ve eski sadrazamlardan Damat Mehmet Ali Paşa'nın teşvikiyle tamamen kendi aleyhine hazırlatıldığını iddia ettiği M. Destrilhes adıyla 1855 yılında Paris'te yayınlanan "Confidences sur la Turquie (Türkiye'ye Ait Sırlar) adlı eserde "*Sultan'ın tebaasına yönelik mükemmel bir güvenlik taahhüdü sunduğu Tanzimat Fermanı ne kadar heybetliyse de ondan yaklaşık altı ay sonra hazırlanan ve bu fermanın yasal gelişiminin tamamlayıcısı olduğu görülen Ceza kanûnu için aynı şeyleri söylemek mümkün görünmemektedir.*" demekle Ceza Kanûnun Tanzimat Fermanıyla oluşan beklentileri karşılayamadığı belirtilmektedir. Kitaptaki kanûna yönelik bir diğer eleştiri de kanûnun hukuk bilgisi olmayan insanlarca hazırlandığı ve dolayısıyla cezaların tanımlanması ve sınıflandırılması noktasında eksikliklerin olduğu yönündedir. Bu husus da şöyle ifade edilmiştir: "*Bunu okuyunca en temel hukuk anlayışına sahip olmayan insanlar tarafından yazıldığını rahatlıkla tahmin edebilirsiniz. Söz konusu kanûnda bir cezanın niteliğini belirlemek noktasında herhangi bir sınıflandırma ve tanımlama bulmazsınız.*" Bkz. Destrilhes 1855, s. 65. Ayrıca Mustafa Reşit Paşa'nın iddiaları için bkz. Kaynar 2010, s. 165.

olarak Divân-ı Ahkâm-ı Adliye'ye işaret olunmuştur.⁶⁰

Sultan Abdülmecit'in onayını gösteren Hatt-ı Humâyûn'undan başka bir mukaddime, 13 fasıl ve 41 maddeden oluşmaktadır. Kanûnnâmenin mukaddime yani sunuş bölümünde “Beyaz üzerine şeref-sudûr buyrulup geçen elli beş senesi Şaban-ı şerifinin yirmi altıncı günü Gülhane’de kıraat olunan Hatt-ı Humâyûn-ı muadelet-makrûn-ı hazret-i şahane mucibince kâfe-i teb’a-ı Devlet-i Ali’ye bilâ-istisna-ı emniyet-i can ve mal ve mahfûziyet-i ırz-u namus hukûk-ı mefrûzesine ez-ser-i nev nâil olmuş ve ber-muktezâ-yı hürriyet-i şer’iye-i huzur-ı şer’i ve kanûnda ve mevâd-ı hukûkiyede herkesin yeksân-u siyyân olması umûr-ı tabiyeden bulunmuş olmağla ba’de-evin herkes kendi hukûkunu bulup ondan vazgeçmemek ve diğer birisi kendi hukûkuna tasallut edecek olur ise onun def’ini davaya muktedir olmak ve kavânin-i müesseseye muhâlif hareket idenler her kim ve hangi rütbede olur ise olsun haklarında mücâzât-ı mukarrere icrâ olunmak üzere bâ-irâde-i seniye tertip olunan ceza kanûnnâmesidir.”⁶¹ denilerek evvela Tanzimat Fermanına atıfta bulunulduktan sonra, istisnasız bütün Osmanlı tebaasının can ve mal emniyeti ile ırz ve namuslarının korunması zorunluluğuna yeni baştan girilmiş olduğu ve bu doğrultuda kanûnların ve hukukun serbestliği ve kanûn önünde herkesin eşit olması gerekliliği en doğal ve birincil mesele olarak kabul edilmektedir. Ve bu kanûnnâme ile herkesin hakkını arayarak aynı şekilde koruyabileceği de belirtilmiş,⁶² buna yönelik herhangi bir müdahale ve saldırı gerçekleşirse de yapanın mevki ve rütbesine bakılmaksızın dava edileceği ve yargı önüne çıkarılacağı ve yüce Padişahın iradesi ile hazırlanan kanûnnâmede yer alan maddeler esasınca cezalandırılacağı vurgulanmaktadır.⁶³

1840 Ceza Kanûnunun birinci faslı 4 maddeden oluşmakta olup, birinci maddede bir insan padişaha ve devlete ihanet ile tüm uyarılara rağmen isyana cesaret etse yanı sıra birinin canına kıysa dahi gerekli soruşturma yapılmaksızın, birçok defa davası görülmeden ve nihayetinde suçu kesinleşmeden ve kesinleşmiş olsa da padişah onayı olmadan infazının gerçekleştirilmeyeceği, bu hususta hiçbir memurun keyfi davranamayacağı belirtilmiş⁶⁴ böylece, her kesimden insanın, bir vezir ile çoban dahi karşı karşıya gelse kanûn önünde eşit tutulacağına güvencesi verilmiştir.⁶⁵ Bu madde üstünlerin hukukundan ziyade hukukun üstünlüğüne vurgu yapması ve Tanzimat Fermanında öngörülen “kanûn önünde eşitlik” prensibini hayata geçirmesi bakımından önem arz etmektedir. Nitekim bu faslın ikinci maddesindeki “El-hâsıl işbu katl-i nefis maddesinde büyük ve küçük müsâvi tutula.” büyük küçük yani en yüksek rütbeden en sıradan tebaaya kadar herkesin eşit tutulacağı vurgulanarak, eşitlik olgusu pekiştirilmiştir.

Faslın üçüncü ve dördüncü maddelerinde birinci maddede öngörülen durumlarla karşılaşıldığında davalarının nerede ve kimler tarafından görüleceği açıklanmıştır. Buna

⁶⁰ Ahmed Lütfü 1304[1887], s. 127.

⁶¹ Ahmed Lütfü 1304[1887], s. 128.

⁶² Candan 2015, s. 75.

⁶³ Ahmed Lütfü 1304[1887], s. 128.

⁶⁴ Belgesay 1999, s. 212.

⁶⁵ Ahmed Lütfü 1304[1887], s. 129.

*Tanzimat Reformlarının Hukuk Sistemindeki İlk Örneği: 1840 Ceza Kanûnunun
Kastamonu Muhassıllık Meclisinde Tatbiki*

göre şayet olay İstanbul'da gerçekleşmişse Şeyhülislam huzurunda, taşrada gerçekleşmişse, “memleket meclis-i meşveretinde” ifadesinden anlaşılacağı üzere Muhassıllık Meclislerinde görüleceği her iki durumda da dava konusu ne olursa olsun, gerekli tahkikatın en ince detayına kadar yapıldıktan sonra alınan karar neticesinde infazın ancak padişah onayı ile gerçekleşebileceği belirtilmiştir. Taşra mahkemesinde görülen davanın hükmünü içeren ilamı merkeze gönderildikten sonra Şeyhülislam tarafından onaylandıktan sonra padişaha arz olunacaktır. Bu iki maddede de Türk Hukuk Tarihi için dönüm noktası teşkil edecek hususlar mevcuttur. Öncelikle “*katl-i nefis*” yani kısas gerektiren bir yargılama taşrada ilk defa kadı mahkemesi dışında bizzat Devlet-i Aliye tarafından yeni nizama göre tesis edilmiş olan yeni bir mahkemece görülecektir. Bu maddeyle “karma mahkemeler” sürecinin ilk adımı atılmış olmalıdır. Her ne kadar bünyesinde yabancı azaları barındıran ilk karma mahkemeler 1860 tarihli Kanûnnâme-i Ticaret Zeylinin yayınlanmasından sonra kurulan Ticaret Mahkemelerinde tam anlamıyla uygulanmış olsa da Muhassıllık Meclislerinde de ilk defa Osmanlı Tebaası Müslim ya da Gayri Müslim unsurlar karar verme mekanizmasında bir arada bulunabileceklerdir. Bu bakımdan Osmanlı tebaası “Anâsır-ı Muhtelite”nin yani farklı unsurların bir arada olduğu Muhassıllık Meclisleri için Karma (Muhtelit) mahkemelerin ilk örneğidir⁶⁶ ifadesini kullanmak yanlış olmasa gerektir.⁶⁷

Ceza Kanûnunun ikinci faslı da dört maddeden oluşmaktadır. Osmanlı Devleti'nin kanunlarına ve düzenine aykırı hareket ederek, bu yolda fesat ve karışıklık çıkaranların, işledikleri suçun derecesine göre şayet sadece sözle söylenmiş nifak boyutunda ise bir seneden beş seneye kadar kürek cezasına çarptırılacakları faslın birinci maddesinde belirtilmiştir. İkinci maddede ise, kargaşanın boyutu eyleme yönelir ve isyana dönüşür ise ve de buna sebep olanlar bu noktada asileri silahlandırarak kendilerine barut tedarikinde bulunurlarsa, kendilerine idam cezası verileceği ancak bu durumda cezanın infazı için onay vermesi gereken padişah şayet uygun görürse bu takdirde de kürek cezasının uygulanabileceği ifade edilmektedir. Faslın üçün ve dördüncü maddelerinde de

---

⁶⁶ 1861'de Mısır'da kurulan ve bir Osmanlı tebaası başkan, iki Müslüman ve iki Avrupalı tüccardan oluşan ticaret mahkemesi karma hâkimli mahkemelerdir. Bu mahkemeler 1860 Ticaret Kanûnuna göre hüküm verecektir. Nitekim özellikle ticaret alanında faaliyet gösteren bu mahkemeler zamanla tepkilere neden olmuş, yalnızca yabancıların menfaatlerini düşünen kurumlar haline dönüştüğünden nihayetinde 1949'da kaldırılmıştır. Bkz. Kürekli 2015, s. 251. Öte yandan öncelikle ticari davalar için yalnızca ticaret mahkemelerinde öngörülen yabancı devletlerin tacirlerinin yer aldığı karma mahkemelerin ceza ve hukuk mahkemelerine kadar uzanması yönündeki girişimlerin ve hatta bazı konsolosluklarda buna yönelik bir takım keyfi uygulamaların varlığı da bilinmekteydi. Hatta dönemim Divân-ı Ahkâm-ı Adliye Reisi Ahmed Cevdet Paşa bu hususla ilgili olarak “*Himâye-i ecnebiye belası bize yeterken bela üstüne bela olan bir de mahkeme-i muhtelite yapıldı. Ya o zamanın hükmüne muvafık bir yolda ticaret mahkemesi yapmak kabil değil mi idi.*” Beyanatta bulunarak bu husustaki şikâyetini dile getirmiştir. Bkz. Bingöl 2004, s. 146.;

⁶⁷ Her ne kadar bu meclisler gayrimüslim Osmanlı tebaasından da aza kabul etmiş olsa ve bu bakımdan bir ilk olarak ifade ediyorsak da yargılama ve infaz süreçleri yine Şer'i Hukuk'a uygun olarak icra olunmuştur. Yargılama ve icra noktasında farklılığı da ihtiva eden ilk örnekler Ticaret mahkemeleridir. Bkz. Demirci 2019, s. 83.

yine söz konusu fesat ve isyan girişimlerinin görüldükleri mahallere göre birinci fasılda olduğu gibi ne şekilde yargılanıp cezalandırılacaklarından bahs olunmaktadır.⁶⁸

Kanûnnâmenin üçüncü faslı, beş maddeden oluşmakta olup, birinci maddede; İnsanın onur ve haysiyeti ile namusunun her şeyin üstünde olduğu belirtilerek buna yönelik saldırıların tecavüz suçu ile eş değer olduğu vurgulandıktan başka, bu bağlamda insanı küçük düşürecek hareketlerden ve bahsolunan izzet ve namusu zedeleyecek hareketlerden kabul edilen küfür ve dayak suç olarak adlandırılmıştır. Bu noktada gerek askeri gerek de kolluk kuvvetleri olan zaptiye ve raptiye memurlarının sokak ortasında karşılaştıkları asayiş sorunlarında dahi sorun çıkaranları sadece tutuklamakla yetinmeleri gerektiği ve bunu yaparken de kesinlikle küfür ve darba başvurmamaları gerektiği açık bir şekilde beyan olunmuştur. Şayet bu suç İstanbul'daki rütbeli güvenlik güçleri, memur ya da ulema tarafından işlenirse Meclis-i Ahkâm-ı Adliye'de yargılanmaları, işledikleri suç ağır ise yirmi beş güne kadar hapis cezası almaları, hafif derecede ise Meclis tarafından uyarılarak özür dilemelerinin sağlanması şeklinde karar alınmıştır.⁶⁹

Faslin ikinci maddesinde ise suçu işleyen taraflardan biri asker diğeri ulemadan ise cezalandırmanın Askeri Ceza Kanûnu'na göre yapılacağı üçüncü maddede de tarafların ikisi de kara ya da deniz fark etmeksizin asker ise yine aynı kanûna göre kendi buldukları mahalde yani ordugâhlarında görüleceği belirtilmektedir. Dördüncü maddede ise suç taşrada işlenirse Muhassıllık Meclislerinde görülmesi yönündedir.⁷⁰ Beşinci madde suçun şiddetinin artması yani sövme ve darp dışında yaralama maksatlı alet kullanılması durumunda cezanın nasıl olacağıyla ilgilidir. Buna göre bu kabahatin sahibi on beş günden üç aya kadar hapsedilecektir. Ayrıca şayet suçu isnat edenin yani davacının iftirada bulunduğu tespit edilirse bu kez de kendisi beş günden kırk beş güne kadar cezalandırılacaktır.⁷¹

Mülkiyetin kutsallığı vurgusu yapılan dördüncü fasılda kimsenin malına ve emlakına el uzatılmayacağı, kanûnsuz olarak zorla elinden alınmayacağı birinci maddede belirtilmekte, ikinci maddede bu gibi durumlarda malın sahibine hemen iade edilmesi şayet mümkün değilse bedelinin ödenmesi istenmektedir. Öte yandan suçu işleyenler memur ise görevden uzaklaştırılacak ayrıca bir sene süreyle başka bir mahalle sürgün edilecektir.⁷²

Kanûnnâmenin en hacimli faslı olan beşinci fasıl ise o yıllarda devlet bürokrasisini en çok meşgul eden ve en fazla yakınıldığından üzerinde en çok durulan hususlardan olan rüşvet mevzuuyla ilgilidir. Yedi maddeden oluşan bu faslin birinci maddesinde “ *Çünkü kâfe-i ulema ve vükela ve vüzerâ ve ümera-yı askeriye ve ricâl-ü sâir memurin-i devlet-i 'aliye ve efrâd-ı asâkir ve'l-hâsıl hangi sınıf ve milletten olur ise olsun mecmû'-ı müstahdemeyn mikdâr-ı kifâye ma'âş-u mahiyeler ile muvazzaf olduklarından artık irtişaya ve irtişadan ma'dûd hedâya ahzına hiç mahal kalmamış olmağla fimâ-ba'd bu fiil-i mekruha cesaret olunamaya.*” ifadesiyle, İlmiye mensupları, vekiller(Bakanlar),

⁶⁸ Ahmed Lütfü 1304[1887], s. 131-132.

⁶⁹ Ahmed Lütfü 1304[1887], s. 132-133.

⁷⁰ Ahmed Lütfü 1304[1887], s. 133-134.

⁷¹ Ahmed Lütfü 1304[1887], s. 134-135.

⁷² Ahmed Lütfü 1304[1887], s. 135-136.

*Tanzimat Reformlarının Hukuk Sistemindeki İlk Örneği: 1840 Ceza Kanununun
Kastamonu Muhassıllık Meclisinde Tatbiki*

vezirler(Valiler), askerler ve diğer devlet memurları yeteri miktarda ücret aldıklarından ki bu ifade son derece vecizdir; “artık” rüşvet ve rüşvetle eşdeğer görülen hediye alma suçuna cesaret etmesinler denilmektedir.⁷³ Faslın ikinci ve üçüncü maddelerinde rüşvet alma cesaretinde bulunan devlet memurlarının aldıkları rüşvet miktarına Beytülmal(Devlet Hazinesi) tarafından el konulduktan sonra, rütbeleri de ellerinden alınmak suretiyle görevlerine son verilerek devamında da üç yıl süreyle kürek cezasına mahkûm edileceklerdir denilmektedir. Dördüncü madde ise rüşveti veren gibi rüşvet alanı da aynı şekilde suçlu olarak görmekte ve aynı muamelelerin kendisi için de uygulanmasını istemektedir.⁷⁴

Beşinci maddede rüşvet veren kendi rızasıyla değil de zorla vermişse, verdiği miktar kendisine iade olunsun denilmekte, şayet bu cebri durumu vaktinde bildirmediğinde bir yıl süreyle memuriyet mahallinden başka bir yere sürülmesi gerektiği belirtilmektedir. Son olarak altıncı ve yedinci maddeler geleneksel olarak alınan-verilen hediyelerin kabulünün padişah onayına bağlı olması gerektiği ve düğünlerde ya da başka bir sebeple dostane olarak verilecek hediyelerin miktarının ayrıca bir kanunla düzenlenmesi gerektiği ifade edilmektedir.⁷⁵

Üç maddeden oluşan altıncı faslın ilk iki maddesinde devletin maliye, vergi toplama, üretim ve harcama gibi işlerini yürüten memurlar ile taşrada bulunan muhassıl, gümrük memuru ve imar memurlarının devlet tarafından kendilerine ziyadesiyle verilen maaşlarla yetinmeleri, zimmetine geçirme ve her türlü hırsızlıktan kesin olarak uzak durmaları, maaşlarından başka gayri resmi yollardan kendilerine verilecek olan hiçbir ücreti kabul etmemeleri gerektiği tembih edilmiş, üçüncü ve son maddede de ise bu suç teşebbüs eden memurların, rütbe ve mevkileri ne olursa olsun, mahkemelerinin açıkça görülerek, suçları sabit olduğu takdirde, çaldıkları miktar aynı olarak ya da ellerinde yoksa mallarından ve mülklerinden tahsil edilmesi gerektiği ve nihayetinde bu durumdaki memurun bütün rütbe görevleri de ellerinden alınmak suretiyle üç yıl kürek cezasına çarptırılmaları gerektiği belirtilmektedir.⁷⁶

Yedinci faslın birinci maddesinde altıncı fasılda bahsi geçen mali işlerdeki toplama, üretim ve harcama memurlarının düzenli olarak aydan aya hesap verecekleri ifade olunduktan başka, sende bir defa da müfettişler tarafından bütün hesaplarının tek tek araştırılıp inceleneceği bundan sonra da ellerindeki defterleri Meclis-i Ahkâm-ı Adliye’ye sunacakları belirtilmektedir. Burada da yapılan incelemelerde şayet harcama makbuzlarında noksanlık görülür ise hırsızlık suçuyla muamele görerek, bu suçun karşılığı olan cezaya (üç yıl kürek) çarptırılacakları, ilk incelemeyi yapan memurlarda da suiistimal ve göz yumma tespit edilirse onlar için de aynı cezanın uygulanacağı bildirilmektedir. Son olarak da bundan sonra memurların bu gibi kötü eylemlerden uzak durmaları gerektiği tembih⁷⁷ olunmaktadır.

⁷³ Osmanlı Devleti’nde rüşvet ve rüşvetle mücadele için bkz. Mumcu 1969, s. 267-290; Ahmed Lütfü 1304[1887], s. 136.

⁷⁴ Ahmed Lütfü 1304[1887], s. 136-137.

⁷⁵ Ahmed Lütfü 1304[1887], s. 137-138.

⁷⁶ Ahmed Lütfü 1304[1887], s. 138-139.

⁷⁷ Ahmed Lütfü 1304[1887], s. 139.

Aynı faslın ikinci maddesinde de gereksiz harcama yaparak devleti zarara uğratan memurlardan söz konusu zararın tazmin edileceği, üçüncü maddede bu göreve getirilecek harcama memurların sebep olacakları her türlü zararı tazmin etmeyi göze alacak, kendilerini bilen, güvenilir insanlardan seçilmesi gerektiği ve bu husustaki tayin ve atamalarda adam kayırma ve iltimasa, hatırla işe koyma gibi fiillere kesinlikle izin verilmeyeceği belirtilmektedir. Son maddeden ise bahsi geçen mesuliyetlerin sadece harcama memurlarına mahsus olmadığı, bütün kanûn ve nizamların en güçlü koruyucu olan Meclis-i Ahkâm-ı Adliye'nin yetkilendirdiği bütün ulema, vükela ve memurların da aynı sorumlulukları taşıması gerektiği, şayet vazifelerinde aksama olur ve acziyetleri tespit edilirse derhal istifa etmeleri gerektiği anlaşılmaktadır.⁷⁸

Kanûnnâmenin sekizinci faslı yeni dönemde kurumların yapısı ve işleyişi ile ilgilidir. Bu bağlamda faslın birinci maddesinde hükümetin taşradaki temsilcileri üç gruba ayrılmış, birinci grup kanûnnâmelere ve şer'i hukuka göre vazife yapan hâkimler, ikinci grup asayiş ve güvenliği sağlayan askeri erkân ve kolluk kuvvetleri, üçüncü grup ise vergi toplama işlerini yürütecek olan muhassıllardır denilmekte, bu üç mühim yapının birbirleriyle uyumlu çalışmaları gerektiğinde yardımlaşmaları belirtilerek, ikinci madde ise aralarında doğacak anlaşmazlık ve sorunlarda, sorunun kaynağı olan müessesese, gerekli ve detaylı incelemelerden sonra tespit edilip ikazı ve tedibinin sağlanacağı belirtilmektedir.⁷⁹

Kanûn önünde eşitliğin bir kez daha vurgulandığı dokuzuncu faslın birinci maddesinde yeni kanûn gereğince her ne kadar herkes imtiyaz ve hukuki ayrıcalıkları gözetilmeksizin aynı seviyede eşit kabul edilmeye başlanmış ise de devlet otoritesine ve kanûnlara itaat etmesi gerektiği belirtilerek, aksine hareket edenlerin mesul tutulacakları bu bağlamda büyük küçük herkesin mali gücü ve emlak durumuna göre belirlenen zamanda vergisini vermesi gerektiği, kaçınanların ise hapis cezasına çarptırılacakları ifade olunmaktadır. Aynı faslın ikinci maddesinde de Kolluk kuvvetleri tarafından bir iş için çağrılan ve gelmediği tespit edilen birinin on günden kırk güne kadar hapis cezasına çarptırılmasına, kendisini almak için giden zaptiye memurlarına muhalefet edilirse de zor kullanmaktan geri durulmamasına yönelik karar verildiği üçüncü madde de ise bu gibi durumlarda kolluk kuvvetlerine silah çekenlere çektiği silah patlamamışsa iki sene, patlamış fakat kurşun isabet etmemişse üç sene, kurşun isabet etmiş ise yaralanan şahıs iyileştiği takdirde beş sene kürek cezasına çarptırılmasına hükm edilmesi şayet kurşun isabet eden şahıs ölür ise de kısas cezası verilmesi ve her türlü durumda dahi davasının İstanbul'da görülmesi gerektiği söz konusu edilmektedir.⁸⁰

Onuncu fasıl da dokuzuncu fasılla benzerlik göstermekle birlikte ilk maddesinde silah çekme vakası sıradan iki insan arasında cereyan ettiğinde yaralama olmadan silah boşalmış ise iki sene, yaralama var ise yaralının masraflarının yanı sıra iyileştiği takdirde üç sene kürek cezasına çarptırılmasına, ikinci maddede ise yaralanan kişinin vefatı durumunda kısas hükmünün verilmesine karar verileceği bildirilmektedir.⁸¹

⁷⁸ Ahmed Lütfü 1304[1887], s. 140-141.

⁷⁹ Ahmed Lütfü 1304[1887], s. 141-142.

⁸⁰ Ahmed Lütfü 1304[1887], s. 142-143.

⁸¹ Ahmed Lütfü 1304[1887], s. 143-144.

*Tanzimat Reformlarının Hukuk Sistemindeki İlk Örneği: 1840 Ceza Kanûnunun
Kastamonu Muhassıllık Meclisinde Tatbiki*

Üç maddeden oluşan on birinci fasıl yol kesme ve soygun girişiminde bulunan eşkıya taifesinin cezalandırılmasına yöneliktir. Buna göre birinci maddede yol kesenler adam öldürmeden sadece hırsızlık yapmışsa yedi sene, adam öldürdüklerinden şüphe duyuluyor fakat ispat edilemiyorsa on sene kürek cezasıyla tecziyelerine, öldürme suçü kesinleşmişse de kısasla cezalandırılmalarına hükm edilmesi gerektiği belirtilmektedir.⁸²

On ikinci fasılda ise evvela herkesin yerine getirdiği görev icabı amirlerine itaat etmeleri gerektiği, kendi işlerinden başka işlerle ilgilenmemeleri gerektiği hilafına davrananların ise suçlarının derecesine göre uyarılarak terbiye edilmeleri gerektiği ifade edilirken ikinci maddede ise mahkemesi yapılmadan ve suçü kesinleşmeden hiç kimseye, hapis, tedip ve sürgün cezalarının verilmesinin uygun görülmediği belirtilerek, bir suçla itham olunan herkes, ispat oluncaya kadar suçsuz sayılır denilerek, masumiyet karinesine vurgu yapılmaktadır.⁸³

Tek maddelik on üçüncü fasılda kanûnnâmeğe muhalefet edenlerin ve içeriğindeki maddelere aykırı, cezaya sebebiyet verecek davranışlarda bulunanlara bir an bile fırsat verilmemesi noktasında hükümetten muhassıllara, Şeyhülislam'dan hâkimlere, Seraskeri'den kolluk kuvvetlerine gereken talimatların verildiği belirtilmektedir.⁸⁴

Kanûnnâmede yer alan Hatime yani sonuç bölümünde de kanûnların uygulanması ve bunun denetiminin yalnızca çeşitli rütbelere sahip devlet memurlarına değil ayrıca müslim ve gayrimüslim her sınıftan bütün insanlara yüklendiği belirtilmekte ve yine tüm tebaadan, kanûnnâmenin icrasında kesinti görürlerse derhal merkeze bildirmeleri konusunda hassasiyet göstermeleri de istenilmektedir.⁸⁵ Ayrıca yine bu bölümde yer alan, "...hukûk-ı müştereke iktizâsınca bi'l-cümle efrâd-ı nâsın dahi nezaret-i umûmiyesi tahtında bulunup..." ifadesindeki hukûk-ı müştereke ve bi'l-cümle efrâd-ı nâs tamlamaları son derece dikkate şayandır. Zira bu tamlamalardan ilkinde ortak hukuk yani ortak amaç ve ideal birliği vurgusu yapılırken ikincisinde ise, bu ortak hukuk etrafında birleşecek olan bütün fertler şeklindeki tanımlama, etnik köken, inanç ya da mezhep olguları yerine nas yani insan ve hakları olan bireyleri ön plana çıkarmaktadır. Bütün bunlar Fransız İhtilalinin getirdiği liberalizm temelli bireycilik akımının etkilerinin gerek Tanzimat fermanında gerek de bu ceza kanûnunda ne denli etkin olduğunu göstermek bakımından kâfi olsa gerektir.⁸⁶

Tüm bunların sonunda ise kanûnnâmeğe hazırlayan ve imzalayan heyetin isim listesi mevcuttur. Bunlar içinde kanûnu hazırlayan komisyona başkanlık ettiği anlaşılan Sadr'âzam Hüsrev Paşa ve yanı sıra Şeyhü'l-islâm Mekkizâde, Serasker Asâkir-i Muntazama Halil Rıfat Paşa ile Reis-i Meclis (Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye) Rauf Paşa'nın isimleri ön plana çıkmaktadır.⁸⁷ Son satırda da "*Gurre-i Rebiü'l-evvel sene 1256*

⁸² Ahmed Lütfü 1304[1887], s. 144-145.

⁸³ Ahmed Lütfü 1304[1887], s. 145; İspat yükü İslam Hukukunda önemli bir yere sahip olup, zandan kaçınma, kesin bilgi sahibi olmadan, araştırma yapmadan karar vermeme, iftiradan kaçınma gibi hususlar birçok ayette de vurgulanmaktadır. Bkz. Çayan 2020, 58-60.

⁸⁴ Ahmed Lütfü 1304[1887], s. 145.

⁸⁵ Ahmed Lütfü 1304[1887], s. 146.

⁸⁶ Veldet 1999, s. 177.

⁸⁷ Ahmed Lütfü 1304[1887], s. 147.

(3 Mayıs 1840)'' şeklinde kanûnnâmenin tarihi yer almaktadır.⁸⁸

Zât-ı Hazret-i Sadr'âzami Hüsrev Paşa
Zât-ı Hazret-i Şeyhü'l-islâmi Mekkizâde
Serasker Asâkir-i Muntazama Devletlü Halil Rıfat Paşa Hazretleri
Reis-i Meclis Devletlü Rauf Paşa Hazretleri
Ticaret Nazırı Devletlü Fethi Paşa Hazretleri
Kapudân-ı Derya Devletlü Said Paşa Hazretleri
Umûr-ı Hariciye Nazırı Devletlü Mustafa Reşid Paşa Hazretleri
Müşîr-i Asâkir-i Hassa-ı Şâhâne Devletlü Rıza Paşa Hazretleri
Meclis-i Ahkâm-ı 'Adliyyeye memur Atufetlü Hasib Paşa Hazretleri
Sudûr-ı 'Âzâmdan Meclis-i Mezkûr 'Âzâsından Semâhâtlü Abdülkadir Bey Efendi Hazretleri
Yine Sudûrdan Meclis-i Mezkûr 'Âzâsından Emin Bey Zâde Semâhâtlü Abdülkadir Efendi Hazretleri
Yine Sudûrdan Meclis-i Mezkûr 'Âzâsından Semâhâtlü Arif Hikmet Bey Efendi Hazretleri
Yine Sudûrdan 'Âzâdan Semâhâtlü Mehmed Esad Efendi Hazretleri
Yine Sudûrdan Meclis-i Umûr-ı Nâfi'ia Müfettişi Semâhâtlü Mehmed Rafi Efendi Hazretleri
Sadâret-'uzmâ Müsteşârı Saadetlü Seyid Muhib Bey Efendi Hazretleri
Maliye Nazırı Saadetlü Saib Efendi Hazretleri
Defterdâr-ı Sâbık Musa Safveti Efendi Hazretleri
Darphane-i Amire Nazırı Saadetlü Ziver Efendi Hazretleri
Kethûda-yı Mehd-i 'Ulyâ-yı Saltanat Saadetlü Tahir Bey Efendi Hazretleri
Dava Nazırı Saadetlü Necip Efendi Hazretleri
Ferikân-ı Kiramdan Sinop Muhafızı Saadetlü Hüseyin Paşa Hazretleri
Mühimmat-ı Harbiye Nazırı Saadetlü Arif Bey Efendi Hazretleri
Evkâf-ı Humâyûn Nazırı Saadetlü Şevki Efendi Hazretleri
Asâkir-i Muntazama Müsteşârı Saadetlü Edhem Bey Efendi Hazretleri
Nezaret-i Umûr-ı Hariciye Müsteşârı Saadetlü Rıfat Bey Efendi Hazretleri
Bahriye Müsteşârı Saadetlü Mazlum Bey Efendi Hazretleri
Ticaret Müsteşârı Enveri Efendi Hazretleri
'Âzâdan Saadetlü Edhem Efendi Hazretleri
'Âzâdan Saadetlü Nâfi'a Efendi Hazretleri
'Âzâdan Saadetlü Faik Efendi Hazretleri
'Âzâdan İzzetlü Raif Efendi
'Âzâdan İzzetlü Atıf Bey Efendi

⁸⁸ Ahmed Lütfü 1304[1887], s. 150.

*Tanzimat Reformlarının Hukuk Sistemindeki İlk Örneği: 1840 Ceza Kanûnunun
Kastamonu Muhassıllık Meclisinde Tatbiki*

‘Âzâdan İzzetlü Akif Efendi
Teşrifâti İzzetlü Said Bey Efendi
Beylikçi Vekili İzzetlü Muhtar Efendi
Amedi-i Divân-ı Humâyûn İzzetlü Numan Mahir Bey Efendi
Mektûbi İzzetlü Zühdü Bey Efendi
Dâhiliye Kâtibi İzzetlü Şahâb Efendi
Hariciye Kâtibi İzzetlü Şevket Bey Efendi
Divân-ı Humâyûn Tercümanı İzzetlü Ali Efendi
Dava Nezareti Muavin-i Evveli İzzetlü İsmail Efendi
Kâtib-i Meclis İzzetlü Nasır Efendi
Kâtib-i Sâni-i Meclis İzzetlü Muhsin Efendi
Amedi Hulefâsından Tevfik Bey Efendi
Yine Hulefâ-yı Mûmâ-ileyhimden Sami Efendi

Tablo 1. İş bu Ceza Kanûnnâme-i Humâyûnunu temhîr eden vükelâ-yı fehâm ve ‘ulemâ-yı ‘azâm hazerâtıyla ‘âzâ-yı Meclis-i Ahkâm-ı ‘Adliye ve sair bazı zevat-ı kiramın esamesidir.

5. Muhassıllık Meclislerinin Yargı Fonksiyonu: 1840 Ceza Kanûnunun Küre-i Nuhas Muhassıllık Meclisinde Tatbiki

Ne zaman uygulamaya konduğu tam olarak bilinmeyen ve II. Mahmut tarafından devre dışı bırakıldıktan sonra da kısmi olarak varlığını devam ettiren ve özellikle 18. yüzyıl boyunca yaygınlaşarak bütün iktisadi faaliyetlerin kapsamına giren birimlerden gümrük, damga, öşür, bac, ihtisab gibi çeşitleriyle birlikte alınan vergilerin bir nevi ihale yahut açık arttırma usulü ile peşin olarak satın alınması şeklinde gelişme gösteren İltizam Sistemi⁸⁹ Tanzimat Fermanının ilanı sonrasında yerini emanet usulü ile vergi toplama yöntemlerinin uygulamalarından olan “Muhassıllık Meclislerine bırakmıştır. Fermana yer alan ve sonrasında yine bu fermana göre ilan olunan Ceza Kanûnnâmesinde de vurgulan “ *Ahâli-i memâlikden her ferdin emlâk ve kudretine göre bir vergi-yi münâsib ta’yîn olunarak kimseden ziyâde şey alınmaması...*” noktasında vergi tahsilatının en mühim unsurlarından insan(nüfus) ve emvâl-ü emlâk(mal-mülk) tespiti için Muhassıllık meclislerinin kurulması kararlaştırılmıştır.⁹⁰

Esasen vergi tahsili maksadıyla kurulan Muhassıllık Meclislerini adli yönden mühim hale getiren husus, şer’i mahkemeler dışında ilk defa bir kurumun yargılama yetkisine haiz olmasıdır.⁹¹ Dönemin Şeyhülislamlarından Arif Hikmet Efendi’nin Anadolu ve Rumeli’de yaptığı teftişlere istinaden Meclis-i Vâlâ ile yaptığı görüşmeler ve bu kurumu yönelttiği sorulara verilen cevaplardan anlaşıldığı üzere Muhassıllık Meclisleri aynı zamanda mahkeme görevi de görmektedir. Bu durumu izah eden Meclis-i Vâlâ kararında bu husus şöyle ifade olunmaktadır: “...*umuru cesime ve mühimme-i saltanat-ı seniye ve sair mevâd-ı mütenebbahada ittifâk-ı ârâ keyfiyet-i hasenesi elzem*

⁸⁹ Genç 2000, cilt 22, s. 157.

⁹⁰ Kaynar 2010, s. 235.

⁹¹ Efe 2002, s. 77.

olmağla ol makûle mevâdın mahkeme ve müzâkere ve fasl-ı rüyeti ancak meclislere mahsûs olması muharrer ve mestur olduğundan...” Bu ifadede mahkemenin bir heyetten oluşması ve bu heyetin kararlarını oy çokluğuyla alması dikkati çeken en mühim hususlardandır ki zira bu madde de Tanzimat’ın getirdiği yeniliklerin fiili yansımalarından olup, o güne değin tek dereceli ve tek hâkimli icra olunan şer’i mahkemelerden farklı olarak heyet ve heyetin oy çokluğu ile karar verdiği bir mahkeme modelinin muamelatı söz konusu edilmektedir.⁹²

Öte yandan bahsolunan heyette bulunan azalar içinde gayrimüslim tebaayı temsilen metropolit ve kocabaşların da yer alıyor olması yenilikler silsilesinin bir diğer basamağıdır. Buna göre Meclis-i Vâlâ tarafından Muhassıl-ı emvâllere gönderilen talimatnâmenin⁹³ ikinci bendinde taşra meclislerinde, “...reâyâ olan mahal bulunur ise reâyâdan bir kocabaşı beraber olduğu halde mesâlih-i vakta anlar marifetiyle görülüb...” şeklindeki ifadeden de anlaşılacağı üzere gayri müslim tebaanın temsilcilerinin de bulunacağı ve karar verme mekanizmasında yer alacağı açıkça belirtilmektedir. Din ve inanç farkı gözetmeksizin tebaanın eşitliğine yönelik atılan adımlar noktasında önemli bir merhale sayılabilecek bu uygulamanın örneklerini Ankara Vilayeti Kastamonu Sancağı Küre-i Nuhas Kazası Muhassıllık Meclislerinde de görmek mümkündür. Bu mecliste de “*Küre-i Nühas Muhassıllığının hâvi olduğu kazalardan Devrekâni ve Azdavay ve İnebolu ve Ginolu kazaları büyük meclisten idare olunarak kūsurlarına dört meclis tesisıyla idare olunması...*” şeklinde başlayan karar metninin devamında da “...Rum milleti reâyâsı tarafından dahi bir kocabaşı intihâb ettirilmesine karar verildiğinden memurât-ı mumaileyhimin memuriyetleri icra kılınmış ve memleketliden Hacı Ali Ağa aza olarak bâfer’a-i şer’iye ahali-i kurânın ashâb-ı emlâkine intihâb ettirilmiş ve reâyâ kocabaşlarından dahi Yâni Zimmî reâyânın intihâbıyla memur Meclisine aza olarak seçildiği ve bunun üzerine atamasının yapıldığı belirtilmektedir.⁹⁴

Muhassıllık Meclisleri kurulmadan önce, Tanzimat Fermanı henüz ilan edilmemişken II. Mahmut tarafından muhtarlık teşkilatı kurulmuş, yerel yönetimlerin ilk örneklerinden olan bu teşkilat bünyesindeki azalar daha sonra Muhassıllık Meclislerinde de yer almışlardır. Bu noktada da yani muhtarlık teşkilatının taşrada uygulanması sürecinde Kastamonu Sancağının örnek teşkil ettiği görülmektedir. Bu hususta Takvim-i Vekâyî gazetesinde yer alan şu haber dikkat çekicidir. H. 7 Şevval 1249/M. 20 Aralık 1833 tarihli habere göre Kastamonu Sancağına bağlı Taşköprü kazası ayanlarından Hacı Ömer’in vergi tahsili esnasında halka zulmettiği bunun üzerine halkın şikâyetlerinin merkeze kadar ulaştığı, Hacı Ömer’in görevinden azl edildiği halde bu duruma itaat

⁹² Bingöl 2004, s. 57; Efe 2002, s. 99.

⁹³ Elbette talimatnâmeğe aykırı fiil ve davranışlar da sıklıkla görülmektedir. Zira insanların uzun yıllar boyunca süre gelmiş alışkanlıklarını bir anda değiştirmeleri kolay değildir. Nitekim Rum Patriği tarafından Meclis-i Vâlâ’ya sunulan takdirde metropolit ve kocabaşların sözlerinin meclislerde dinlenilmediği, şahitliklerinin kabul edilmek istenilmediği yönünde şikâyetleri olmuş, bunun üzerine bütün meclislere her türlü işte reayanın ayrı tutulmaması ve şahitliklerine itibar edilmesi yönünde emirnâmeler gönderilmiştir. Bkz. Efe 2002, s. 76.

⁹⁴ BOA, MŞH. ŞSC. d. [1256/1840] Nr: 104(Kastamonu), 5741, Hüküm No: 65, s. 47.

*Tanzimat Reformlarının Hukuk Sistemindeki İlk Örneği: 1840 Ceza Kanûnunun
Kastamonu Muhassıllık Meclisinde Tatbiki*

etmeyerek taşkınlık ve eziyetlerine devam ettiği bildirilmektedir. Bunun üzerine Dergâh-ı Âli Kapucubaşlılarından Kastamonu Mütesellimi Dede Mustafa bu işin çözümü için görevlendirilmiş,⁹⁵ Dede Mustafa görevlendirdiği memurları vasıtasıyla Hacı Ömer ve üç adamını yakalayarak idam etmiştir.⁹⁶ Bu olayın ardından Dede Mustafa yeni bir ayan seçmek yerine o sırada İstanbul ve mahallerinde uygulanmaya başlanılan muhtarlık teşkilatını Kastamonu'da da tahsis etmiş, her mahalleden halkın güven ve takdirini kazanmış iki kişi Muhtar-ı evvel ve Muhtar-ı Sâni şeklinde birinci ve ikinci muhtar olarak seçilmiş, mahalle imamı ve halk bu muhtarlara kefil olmuşlardır.⁹⁷ Seçtiği muhtarların isimlerini deftere kaydederek İstanbul'a gönderen⁹⁸ Dede Mustafa'nın bu faaliyetleri ve Kastamonu'da muhtarlık teşkilatının kurulduğu haberi II. Mahmut'un kulağına gidince kendisi bu durumdan son derece memnun olmuş ve uygulamanın Anadolu ve Rumeli'de yaygınlaşması⁹⁹ için bütün vali, mutasarrıf ve mütesellimlere emirler göndermiştir.¹⁰⁰

Yukarıdaki malumat ve uygulamalardan da anlaşıldığı üzere Tanzimat-ı Hayriye reformlarının idraki ve uygulanması noktasında Kastamonu Sancağı örnek mahiyettedir. Nitekim gerek öncesindeki yenilikleri hayata geçirerek hazır görüntü sergilemesi gerek de fermanın akabinde neşrolunan ceza kanûnu ve ilgili kanûnunun uygulandığı Muhassıllık meclislerinin 1840 yılında kurulmuş olması bu durumu açıklar niteliktedir. Daha önce de belirtildiği üzere Muhassıllık Meclisleri esasen vergi tahsilinin düzenlenmesi noktasında yapılan yeniliklerdendi. Ancak 1840 yılında yayımlanan Ceza Kanûnnâmesi uyarınca bu meclislerin ceza davalarına da bakmaları istenmekteydi. Nitekim Kastamonu Muhassıllık Meclisi bu bakımdan ilk örnekler arasında olması sebebiyle önem arz etmektedir. Mecliste ceza kanûnunda yer alan esaslar uyarınca yargılamaların yapıldığı ve kararlar verildiği görülmektedir.¹⁰¹

Küre-i Nuhas Muhassıllık Meclisi bu süreçte kendisinin de mülhakatı olduğu Kastamonu Sancağına bağlı birçok kazadan¹⁰² gelen davayı görmüştür. Bu davaların tamamı asayiş sorunlarıyla ilgilidir. Meclis muhâkemâtında kısas gerektiren herhangi bir vakaya rastlanmamaktadır. Asayiş içerikli davalarda en sık rastlanan sirket yani hırsızlık olaylarıdır. Bundan başka Tanzimat-ı Hayriye'ye muhalif davranışlarda bulunmak, halk arasında fesat çıkarmak, kız kaçırma, kolluk kuvvetlerine karşı gelme, silah boşaltma, darp gibi Ceza Kanûnunda karşılığı olan davalara tesadüf edilmiştir.

Tanzimat-ı Hayriye'ye muhalefette bulunmak ve bu bağlamda ayrıca halk arasında fitne ve fesada sebep olmak adına en dikkat çekici örnek, Hoşalay Kazasının

⁹⁵ BOA, C. DH. Nr: 208-10395.

⁹⁶ Takvim-i Vekâyi 1249[1833], Sayı 73, s. 2-3.

⁹⁷ Çadırcı 2007, s. 15.

⁹⁸ Hatta Sivas'ta da aynı şekilde teşkilatın kurulduğu ve deftere kaydedildiği de aynı belgede bildirilmektedir. Bkz. BOA, HAT. Nr: 336-19281.

⁹⁹ Ortaylı 2018, S. 35.

¹⁰⁰ Çadırcı 2007, s. 17.

¹⁰¹ Bozoklu 2021, s. 33-113.

¹⁰² O dönemde Küre-i Nuhas Muhassıllık Meclisinin idari yapısı şu şekildedir. Meclis, Ankara Eyaleti, Kastamonu Sancağına bağlı kendisinin de dâhil olduğu kaza ve onların altında yer alan divanlardan oluşmaktadır. Mecliste görüşülen konularda ve görülen davalarda adı geçen kazalar için bkz. Bozoklu 2021, s. 145.

ileri gelenlerinden oldukları anlaşılan ve uzun süreden beri kaza ahalisine baskı ve zulümde buldukları anlaşılan ve bu nedenle de halk tarafından şikâyetçi olunan Derbederoğlu Bilal ve Hacı İbrahim oğlu Ali Bey'in davalarıdır. Hatta Ali Bey'in daha önce de benzer şikâyetlerden Hoşalay Meclisine çağrıldığı kendisiyle Tanzimat-ı Hayriye hükümlerine uygun davranırsa kendisiyle hoş geçinileceği ve iyi davranılacağı yönünde tembihlerde bulunduğu bilinmektedir. Ancak bu tedip ve ikazlardan ders çıkarmayan Ali Bey ve Bilal'in kendileri aleyhine muamele olur ise halkı kıskırtacakları yönünde tehditlerinden başka Tanzimat-ı Hayriye'ye yönelik hoş olmayan sözler sarf etmesi üzerine kendilerinin kazadan uzaklaştırılmaları ya da hapsedilerek İstanbul'a gönderilmek suretiyle davalarının orada görülmeleri ve bu süre zarfında da yine hapiste tutulmaları hususları mecliste müzakere olunmuş sonrasında Hoşalay kazası ahalisinin bir kesimi ve hatta meclis azasından Numan Ağa'nın affedilmeleri yönünde kefil olma gayretinde oldukları anlaşılmaktadır. Ancak Numan Ağa daha sonra ki takirinde özellikle Ali Bey'in salıverilmesi için halktan gelen ricayı dile getirdiğini, şayet haptisten çıkarılırlarsa kaçabileceğini belirterek, ricacı olmasındaki maksadın Ali Bey'i kurtarmak olmadığını böyle anlaşıldıysa özür dilediğini belirterek, bir daha da kimse için ricacı olmayacağını ifade etmiştir. Diğer azalardan Mehmed Bey şahısların öteden beri fesat çıkardıklarını, bu gibi fesat çıkarıcıları kardeşim bile olsa meclise haber vererek gereğinin yapılmasını sağlamak vazifemdir demekle cezalandırmalarının gerekli olduğunu ifade ettiği ve yine son olarak azadan Mahmut Ağa da beyanatında söz konusu kişilerin aslında çocukluktan beri arkadaşı olduklarını ancak o günden bugüne işe yarar bir hareketlerini görmediği belirterek birçok defa fesatlarına tanık olduğunu söylediği görülmektedir.¹⁰³

Zanlılar Ali Bey ve Bilal mecliste yapılan müzakerelerde birçok yönden suçlu bulunmuş fakat özellikle halk içinde fesat ve kargaşaya neden olmak, Tanzimat-ı Hayriye aleyhine söz ve davranışlarda bulunmak ayrıca devlet memurlarına ve zaptiyeye karşı direnmek fiillerinden suçlu bulunmuşlar buna göre Ceza Kanûnnâmesinin ikinci ve dokuzuncu fasıllarına göre cezalandırılmaları ve nihayetinde kendilerine iki yıl süreyle kürek cezası ve cezalarının icrası için İstanbul'a gönderilmeleri ve bu süreyi de hapis de geçirerek sonrasında da Kastamonu Sancağı Zaptiye Vekili Mirliya Halim Paşa Hazretlerine teslim edilmeleri yönünde karar verilmiştir.¹⁰⁴ Ayrıca meclis ilave olarak adı geçen şahısların bu süre zarfında Küre-i Nuhas'ta da hapsedilmelerinin sakıncalı olacağını, memleketlerine yakın olacaklarından, firar ederek, tekrar fesada girişebilecekleri ve kazanın huzurunu bozabilecekleri endişesiyle, İstanbul'a gidene kadar Kastamonu'da tutulmalarının uygun olacağı şeklinde karar alınmış ve yine bu durum Halim Paşa'ya bildirilmiştir.¹⁰⁵

Benzer bir vakada ise Cide Kazası Ayanlarından Hasan Çelebizade Hasan Bey, halk ile arasında olan hesap ve tahsilat meselesinin Küre-i Nuhas Meclisinde değil kendi mahallinde görülmesini istemiş, meclis de bunun üzerine meclis de Hoşalaylı Abdi Ağa'yı Muhassıl, Eflânili Mehmet Ağa'yı Zâbit Vekili ve Cideli Sarıkadzâde Hasan Ağa'nın da aza olmasına karar verip kendilerini hesap defterleriyle Cide Kazasına

¹⁰³ BOA, MŞH. ŞSC. d. Nr: 104(Kastamonu), 5741, Hüküm No: 31-32-33-34-35, s. 24-25.

¹⁰⁴ BOA, MŞH. ŞSC. d. Nr: 104(Kastamonu), 5741, Hüküm No: 35, s. 26.

¹⁰⁵ BOA, MŞH. ŞSC. d. Nr: 104(Kastamonu), 5741, Hüküm No: 39, s. 30.

*Tanzimat Reformlarının Hukuk Sistemindeki İlk Örneği: 1840 Ceza Kanûnunun
Kastamonu Muhassıllık Meclisinde Tatbiki*

göndermişti. Bunun üzerine Cide Kazası ihtiyarlarından Hocaoğlu Mehmet ve Arslanoğlu Ahmet ve Sâbık Nâib ve Karabacak Yusuf ve Kalaycı ve Kalyoncu adlı şahıslar kararı beğenmeyip isyan etmişler nihayetinde etraflarında tahrik ettikleri halktan çok sayıda insan toplayarak bir kısmını da silahlandırıp meclis binasını basmak ve camlarını kırmak gibi eylemlere girişmişlerdir. Bundan başka Hasan Çelebizade'nin alacaklı olduğu şahıslardan Gideros kazası sakinlerinden Urmanoğlu'da etrafında silahlı adamlar toplamak suretiyle isyana katılmış, sonrasında ise Hocaoğlu Mehmet firar etmiş, Urmanoğlu dışındakiler Hocaoğlu tarafından kandırıldıklarını beyan ederek özür ve aflarını talep etmişlerdir. Bunun üzerine Urmanoğlu Ahmed ile ona destek olan eski naip ve on sekiz adamının Ceza Kanûnuna göre tecziyeleri istenmiş ve nihayetinde bu şahısların isyan, silaha mukabele gibi birçok kabahati bir arada işledikleri görüldüğünden yargılanmaları için şahitlerle beraber İstanbul'a gönderilmeleri uygun görülmüş ve bu süre zarfında da terbiye olmaları için Küre-i Nuhas taşlığında¹⁰⁶ bekletilmelerine karar verilmiştir.¹⁰⁷

Küre-i Nuhas Muhassıllık Meclisine gelen şikâyet konusu davalar içinde en çok hırsızlık vakaları dikkati çekmektedir. Sirkat maddesi olarak görülen bu davalar içinde em dikkat çekici olanı, Eflani Meclisinden Küre-i Nuhas'a intikal eden sirkat davasıdır. Buna göre Zarı Kazası'nın Dere Divânı sakinlerinden Kapancıoğlu Ali ve iki oğlu aynı kazanın İlgazi Divânı sakinlerinden İsabeyoğlu Süleyman, Mustafa ve Musabeyoğlu İsmail adlı şahısların anbarlarından sirkat etmiş oldukları zahire için kendilerine sorulduğunda bir kısmını aldıklarını kabul etmişler, bunun üzerine Kapancıoğlu Ali uyarılarak evine gönderilmiş, oğullarının ise muhtemelen çaldıkları malın karşılığını verebilmeleri adına üç yıl süreyle kürek cezası yerine maden taşlığında bir süre çalıştırılmalarına karar verilmiştir.¹⁰⁸ Bu hususta Kanûnnâme ahkâmına göre cezalandırmanın örneği 57 numaralı hükümde görülmektedir. Buna göre İnebolu kazasına bağlı Germi Divanı sakinlerinden Köleoğlu Mehmet, aynı Divandan Tüfekçioğlu Mustafa'nın bir adet katırını çalmış ve satmak üzereyken yakalanmıştır. Suçunu itiraf etmesi üzerine de Kanûnnâmenin altıncı faslına istinaden üç yıl süreyle kürek cezasına çarptırılmıştır.¹⁰⁹

Meclis kayıtlarında yer alan vakalar içinde darp olayları da görülmektedir. Bunlar içinde Kozluk Divanı sakinlerinden Mühüroğlu Mehmed'in Çontakoğlu Mustafa adlı çocuğu darp etmesi vakası dikkate değerdir. Olayda çocuk ve ailesi şikâyetçi olmuş, meclis huzuruna Mehmed'in abisi Hüseyin çıkmış, kendisine kardeşini bulması yönünde nasihatlerde bulunan meclis Hüseyin'i evine göndermiştir. Hüseyin de eve dönünce kardeşi Mehmed'in kaçmasına yardım etmiş bunun üzerine Hüseyin kardeşi yakalanıncaya kadar hapsedilmiş, kardeşi yakalanınca da aslında kanûnun üçüncü faslına göre uyarı cezası alacakken, firar ve firara yardım suçundan muhtemelen şer'i hukuk

¹⁰⁶ Osmanlı Devleti zamanında inşalar tarafından kullanılmayan ve de ekilip biçilmeyen, metruk boş arazilere verilen addır. Arazi-i mevat da denilir. Bkz. Cin 1991, cilt 3, s. 345.

¹⁰⁷ BOA, MŞH. ŞSC. d. Nr: 104(Kastamonu), 5741, Hüküm No: 44, s. 32-33.

¹⁰⁸ BOA, MŞH. ŞSC. d. Nr: 104(Kastamonu), 5741, Hüküm No: 24, s. 16.

¹⁰⁹ BOA, MŞH. ŞSC. d. Nr: 104(Kastamonu), 5741, Hüküm No: 57, s. 43.

kaynaklı sırtlarına altmış değnek vurulmak suretiyle tecziyeleri sağlanmıştır.¹¹⁰

Küre-i Nuhas Meclisine yansıyan en çarpıcı hadise, bünyesinde birçok suç unsurunu barındıran, Azdavay Kazasına bağlı Akçay Divanından Kara İbrahim oğlu Salih ve Mehmed adlı kardeşlerin karıştığı adli vakadır. Gittikçe ilginç bir hal alan olayda Salih ve Mehmed yine aynı Divandan Delibeyoğlu Zeynelabidin'in dul kızını gece evinden alarak kaçırmış, kızın babası Zeynelabidin ve amcası Yakup bunların arkasından gidince Salih önlerine çıkarak silahla ateş açmış devamında da Yakup'u başından ağaçla vurmak suretiyle yaralamıştır. Zeynelabidin ve kardeşi Yakup, Zaptiye Vekili Osman Ağa'ya giderek şikâyetçi olmuşlar, Osman Ağa'da Mehmed ve Salih üzerine kolluk kuvvetlerini göndermiştir. Salih ve Mehmed kolluk kuvvetlerine de mukavemette bulunmuşlar, hatta Salih onbaşıyı kolundan taşla yaralamıştır. Sonrasında Salih ve Mehmet yakalanmış kendilerine yardım eden babaları Hüseyin ise firar etmiştir. Zanlılardan Mehmed pişman olduğunu beyanla yaralama ve silah çekme suçlarını işlemediğini sadece babasının zorlamasıyla yardım ettiğini söylemişse de zaptiyeye mukavemetten kırk, babası ve kardeşine yardımdan yirmi gün toplamda altmış gün kürek cezasına karşılık gelecek şekilde taşlıkta çalıştırılmasına, Salih'in ise, ilaveten onbaşıyı da yaralamış olmasından dolayı iki sene taşlıkta çalıştırılmasına ve her ikisine de ayrıca yetmiş beşer değnek cezası uygulanmasına karar verilmiştir. Bu olayda hem kanûnnâme hem de şer'i hukuk ahkâmı beraber uygulanmıştır.¹¹¹

Meclis kayıtlarında o dönemin en güncel ve meşhur gündemi olan rüşvet suçundan örnekler de mevcuttur. Bunlardan bir tanesini ifade etmek gerekirse, Küre-i Nuhas Maden-i Humâyûnu'nda görevli piyade askerlerden Bursalı Hacı Mehmed, kaza hapishanesi maden taşlığında çalıştırılan mahkûmlardan karşı tarafın rızası hilafına rüşvet alma suçundan mahkeme huzuruna çıkmış, suçunu itiraf edince de Ceza Kanûnnâmesinin beşinci faslına istinaden üç yıl süreyle kürek cezasına konulması kararlaştırılmıştır.¹¹²

Meclis kayıtlarına yansıyan adli vakalar muhtelif olmakla burada bahse konu olacak son örnek bir kadına yönelik laf atma suçunu ihtiva eden namus davasıyla ilgilidir. Bu davada Azdavay Kazasından İbrahim aynı kazadan Kezban adlı kadına sözlü tacizde bulunmuş, suçu sabit görülen İbrahim'in Küre'de, kanûnun üçüncü faslında yer alan yirmi beş gün süreyle hapis cezasına karşılık gelecek şekilde maden taşlığında çalıştırılması şeklinde cezalandırılmıştır.¹¹³

Sonuç

Tanzimat Fermanının ilanı ve aslında öncesinde de II. Mahmut'un özellikle 1826 yılından sonra başlattığı köklü reform hareketleri, Osmanlı toplumunun birçok yönden dönüşümünü sağlayacaktır. Tanzimat öncesi dönemde Şer'i ve Örfi Hukukun egemen olduğu Osmanlı Hukuk sistemi bu süreçte Batı Hukuku'nun özellikle Fransız İhtilali ile edindiği, can, mal, ırz güvenliği, Kanûn önünde eşitlik, yargılanmadan ve Kanûnda

¹¹⁰ BOA, MŞH. ŞSC. d. Nr: 104(Kastamonu), 5741, Hüküm No: 27, s. 17-18.

¹¹¹ BOA, MŞH. ŞSC. d. Nr: 104(Kastamonu), 5741, Hüküm No: 61, s. 44-45.

¹¹² BOA, MŞH. ŞSC. d. Nr: 104(Kastamonu), 5741, Hüküm No: 52, s. 39.

¹¹³ BOA, MŞH. ŞSC. d. Nr: 104(Kastamonu), 5741, Hüküm No: 25, s. 17.

*Tanzimat Reformlarının Hukuk Sistemindeki İlk Örneği: 1840 Ceza Kanûnunun
Kastamonu Muhassıllık Meclisinde Tatbiki*

karşılığı olmadan cezalandırılmama gibi bir takım prensipleri kendi sistemi içine dâhil etme çabasına girişti.

1840 Ceza Kanûnu ve onun uygulanışının somut yansıması olan Muhassıllık Meclisleri bu çabanın ilk örnekleri olması bakımından önem arz etmektedir. Özellikle Fatih Sultan Mehmed sonrası Örfi Hukukun özellikle Kanûnnâmelerle hükmettiği amme(kamu) hukukunun, bu kez de ilhamını Batı'dan alan kanûnlarla icrası amaçlanmıştır. Elbette bütün geçiş süreçlerinde olduğu gibi bu dönemde de alışkanlıkların getirdiği zorlanmalar, keyfi uygulamalar söz konusudur. Ancak özellikle Ceza Kanûnunda da belirtildiği gibi büyük küçük ayrımı yapmaksızın Kanûn nizamına uygun yargılama ve tecziye gayretleri de gözden kaçmamalıdır.

Son olarak Küre-i Nuhas Muhassıllık Meclisi örneğinde de görüldüğu üzere 1840 Ceza Kanûnunun kendinden önceki kanûnnâmelerden en temel farkı için şunu söylemek mümkündür. Tanzimat'tan önceki kanûnnâmeler merkez ve taşradaki yöneticilere, kadınlara hitaben onların uygulaması maksadıyla hazırlanmıştır. Ancak bu kez ilk defa bir kanûn metni her sınıftan bütün tebaayı sorumluluk sahibi yapmakta, hak ve yükümlükler bağlamında yönetime ortak etmektedir. Buda 1840 Ceza Kanûnu görünür hale getirmektedir.

KAYNAKLAR

1- Arşivler

A- Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

BOA, A.DVN. MHM. d, Nr. 111, Hüküm No: 314.

BOA, A.DVN. MHM. d. Nr. 12, Hüküm No: 80, s. 39.

BOA, A.DVNSAHK. BN. d. Nr. 8, s.54.

BOA, C. DH. Nr: 208-10395.

BOA, C.ADL. Nr. 4-275.

BOA, HAT. Nr. 1242-48294.

BOA, HAT. Nr: 336-19281.

BOA, MŞH. ŞSC. d. Nr: 104(Kastamonu), 5741.

BOA, TS. MA. e. 442-37(TSMA No:1399/1).

B- TBMM Arşivi

Birinci Tertip Düstur 1289 [1872-1873], cilt I, s. 4-7.

2- Resmi Yayınlar

5 Numaralı Mühimme Defteri 973/1565-1566 1994, s. X.

3- Süreli Yayınlar

Takvim-i Vekâyi 1249[1833], Sayı 73, s. 2-3.

4- Kitaplar

- Ahmed Lütfü 1304[1887] Ahmed Lütfü, *Mirât-ı Adalet Yahut Tarihçe-i Adliye-i Devlet-i Aliye*, Nişan Berberyan Matbaası, İstanbul.
- Akbulut 2018 İlhan Akbulut, *Türk hukuk Tarihi*, Timaş Yayınları, İstanbul.
- Akdağ 1999 Mustafa Akdağ, *Türkiye'nin İktisadi ve İctimai Tarihi*, Cilt 2, Barış Kitabevi, İstanbul.
- Akgündüz 1988 Ahmed Akgündüz, *Şer'îye Sicilleri*, Cilt I, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Akgündüz 1990 Ahmed Akgündüz, *Osmanlı Kanûnnâmeleri ve Hukuki Tahlilleri*, Cilt I, Fey Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Akgündüz 1993 Ahmed Akgündüz, *Osmanlı Kanûnnâmeleri*, Cilt I, Fey Vakfı Yayınları, İstanbul
- Akgündüz 2009 Ahmed Akgündüz, *İslam Hukuku ve Osmanlı Tatbikatı Araştırmaları*. Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Akgündüz 2010 Said Nuri Akgündüz, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Hukuku Uygulaması*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul.
- Akgündüz ve Cin 1989 Ahmed Akgündüz - Halil Cin, *Türk Hukuk Tarihi*, Selçuk Üniversitesi Basımevi, Konya.
- Akman 2004 Mehmet Akman, *Osmanlı Devleti'nde Ceza Yargılaması*, Eren

*Tanzimat Reformlarının Hukuk Sistemindeki İlk Örneği: 1840 Ceza Kanununun
Kastamonu Muhassıllık Meclisinde Tatbiki*

- yayıncılık, İstanbul.
- Arsal 2020 Said Maksudi Arsal, *Türk Tarihi ve Hukuk*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Atar 1988 Fahreddin Atar, *Fıkıh Usulü*, Marmara İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Aydın 2020 Mehmet Akif Aydın, *Osmanlı Hukuku*, İslam Araştırmaları Merkezi Yayınları, İstanbul.
- Ayvaz 2021 Salih Ayvaz, *Eski Türk Yazıtlarında Töre ve Örfi Hukuk*, Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Nevşehir.
- Bingöl 2004 Sedat Bingöl, *Tanzimat Devrinde Osmanlı'da Yargı Reformu*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.
- Boogert 2008 Maurits H. Van den Boogert, *Kapitülasyonlar ve Osmanlı Hukuk Sistemi*, Çeviren: Ali Coşkun Tuncer, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Bozoklu 2021 Gamze Bozoklu, *104 Numaralı Kastamonu Şer'iyeye Sicilinin (H. 1256/M. 1840) Transkripsiyon ve Değerlendirmesi*, Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Kastamonu.
- Brown 1914 Philip Marshall Brown, *Foreigners in Turkey; Their Juridical Status*, Princeton University Press, Princeton.
- Cici 2007 Recep Cici, *Osmanlı Hukuku Üzerine Araştırmalar*, Emin Yayınları, Bursa.
- Çadırcı 2007 Musa Çadırcı, *Tanzimat Sürecinde Türkiye*, İmge Kitabevi, İstanbul.
- Demirci 2019 Akmandar Demirci, *Osmanlı Devleti'nde Taşra Ticaret Mahkemeleri*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara.
- Destrilhes 1855 M. Destrilhes, *Confidences Sur La Turquie*, E. Dentu Libraier, Paris.
- Efe 2002 Ayla Efe, *Muhassıllık Teşkilatı*, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi), Eskişehir.
- Güripek 2018 Mustafa Can Güripek, *Osmanlı İmparatorluğu'nda İktisadi Düşüncenin Modernleşmesi ve Hayriye Tüccarları*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul.
- Hamidullah 2012 Muhammed Hamidullah, *İslam Anayasa Hukuku*, Beyan Yayınları, İstanbul.
- Heyd 1973 Uriel Heyd, *Studies in Old Ottoman Criminal Law*, Edited by V.L. Ménage, Clarendon Press, Oxford.
- İnalçık 2018 Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi*, Cilt:1, Kronik Kitap, İstanbul.

- İskender ve Reşad 1330/1914 Macar İskender - Ali Reşad, Kapitülasyonlar: Tarihi Menşei Asılları, Kanaat Matbaası, İstanbul.
- Kaşıkçı 2015 Osman Kaşıkçı, *İslâm-Osmanlı Hukuku*, Ufuk Yayınları, İstanbul.
- Kaynar 2010 Reşat Kaynar, *Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat*, Türk tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Keleş 2015 Erdoğan Keleş, “Avrupa Tüccarlarının Hukukî ve Ticarî Durumlarına Dair Bazı Tespitler (1835-1868)”, *Bellekten*, Cilt: 79, Sayı: 284, s.199-292.
- Ansay 1958, Sabri Şakir Ansay, *Hukuk Tarihinde İslam Hukuku*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara.
- Koç ve Yeşil 2012 Yunus Koç-Fatih Yeşil, *Nizam-ı Cedid Kanûnları*, Türk Tarih Kurumu yayınları, Ankara.
- Koçak vd. 2014 Muhsin Koçak - Nihat Dalgın - Osman Şahin, *İslam Hukuku*, Ensar yayınevi, İstanbul.
- Kurdakul 1981 Necdet Kurdakul, *Osmanlı Devleti'nde Ticaret Antlaşmaları Ve Kapitülasyonlar*, Döler Neşriyat, İstanbul.
- Kuzu 2022 Fatma Kübra Kuzu, *266 Numaralı İstanbul Evkaf-ı Hümayun Mahkemesi Sicilinin Transkripsiyon Ve Değerlendirilmesi*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Afyonkarahisar.
- Kürekli 2015 Recep Kürekli, *Mısır İskenderiyesi'nin Sosyo-Ekonomik Yapısı (1882-1914)*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi), Kayseri.
- Mumcu 1969 Ahmet Mumcu, *Osmanlı Devleti'nde Rüşvet*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınlarından No: 252, Ankara.
- Mumcu 1986 Ahmet Mumcu, *Divan-ı Hümayun*, Birey ve Toplum Yayınevi, Ankara.
- Mustafa Nuri Paşa 1327[1909] Mustafa Nuri Paşa, *Netâyicü'l-Vukuât*, Matbaa-i Amire, İstanbul.
- Mustafa Nuri Paşa 1992 Mustafa Nuri Paşa, *Netâyicü'l-Vukuât*, Hazırlayan: Neşet Çağatay, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Ortaylı 2018 İlber Ortaylı, *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Şahin vd. 2020 Erdiñ Şahin - Kemal Gurulkan - Saim Çağrı Kocakaplan - Muharrem - Saffet Çalışkan - A. Latif Armağan, *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Hayriye Tüccarları*, İstanbul Ticaret Odası Kültür Ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- Tekin 1998 Talat Tekin, *Orhon Yazıtları*, Simurg Kitabevi, İstanbul.
- Thomsen 1993 Wilhelm Thomsen, *Çözülmüş Orhon Yazıtları*, Türk Tarih

*Tanzimat Reformlarının Hukuk Sistemindeki İlk Örneği: 1840 Ceza Kanûnunun
Kastamonu Muhassıllık Meclisinde Tatbiki*

Kurumu Yayınları, Ankara.

Tuğluca 2016 Murat Tuğluca, *Osmanlı Devlet-Toplum İlişkisinde Şikâyet Mekanizması ve İşleyiş Biçimi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

5. Makaleler

- Barkan 1975 Ömer Lütfi Barkan, “Türkiye’de Din ve Devlet İlişkilerinin Tarihsel Gelişimi”, *Cumhuriyetin 50. Yıldönümü Semineri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, s. 49-97.
- Belgesay 1999 Mustafa Reşit Belgesay, “Tanzimat ve Adliye Teşkilatı”, *Tanzimat I*, s. 211-220. Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul.
- Bilmen 1964 Ömer Nasuhi Bilmen, “Ahkâm-ı Şer’iyye ve Ahkâm-ı Fikhiyye”, *Yüksek İslam Enstitüsü Dergisi*, Cilt: I, s.2, s. 55-72.
- Bingöl 1999 Sedat Bingöl, “Tanzimat Sonrası Taşrada Ve Merkezde Yargı Reformu” *Osmanlı*, Cilt: 6, s.533-550.
- Bingöl 2005 Sedat Bingöl, “Osmanlı Mahkemelerinde Reform ve Ceride-i Mahâkim’deki Üst Mahkeme Kararları”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Cilt: 20, Sayı: 1, s. 19-38.
- Bingöl 2023, Sedat Bingöl “XIX. Yüzyılda Cesaretin, Uykusuzluğun ve Cesetlerin Gezindiği Osmanlı Mahalleleri”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 60, s. 386-399.
- Candan 2015 Rabia Beyza Candan, “1840 Tarihli Ceza Kanûnnâme-i Hümayunu İncelemesi”, *Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 1, s. 63-81.
- Cici 2002 Recep Cici, “Klasik dönem Osmanlı Hukuk Düşüncesi: Belli Başlı Hukukçular ve Çalışmaları”, *Türkler*, Cilt: XI, s. 370-384, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara.
- Cin 1991 Halil Cin, “Arazi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt:3, s. 342-346.
- Çadırcı 1981 Musa Çadırcı, “Tanzimat’ın İlanı Sıralarında Osmanlı İmparatorluğunda Kadılık Kurumu ve 1838 Tarihli "Tarik-i İlmiye'ye Dair Ceza Kanûnnâme'si", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 14, Sayı: 25, s. 139-161.
- Çadırcı 1998 Musa Çadırcı, “Tanzimat Döneminde Türkiye’de Yönetim (1839-1856), *Belleten*, Cilt: 52, Sayı: 203, s. 601-626.
- Çayan 2020 Gökhan Çayan, “Masumiyet Karinesi Doktrini”, *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, Sayı: 42, s. 49-88.
- Doğan 2019 Mehmet Doğan, “Nizâmülmülk’ün Hayatı ve Şahsiyeti Tonyukuk’tan Nizâmülmülk’e”, *Bilge Vezir Nizamülmülk*, s. 2-11.

- Genç 2000 Mehmet Genç, “İltizam”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 22, s. 154-158.
- Türcan 2010 Talip Türcan, “Şeriat”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 38, s. 574-577.
- Ebülula 1324[1908] Mardinizade Ebülula, “Muhtelit Mahkemeler”, *Sırat-ı Müstakim [Sebilü'r-Reşad]* Cilt: I, Sayı: 11, s. 165-170
- İnalçık 2006 Halil İnalçık, “Tanzimat Nedir?” *Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*, Editörler: Halil İnalçık - Mehmet Seyitdanlıoğlu, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Korkut 2022 Şenol Korkut, “Nizâmülmülk’ün Siyaset Felsefesi”, *Journal of Islamic Research*, 33(1), s. 300-333.
- Köprülü 1938 Fuad Köprülü, “Ortazaman Türk Hukuki Müesseseleri”, *Belleten*, Cilt: 2, Sayı: 5-6, s. 39-72.
- Özen 2003 Şükrü Özen, “Matürîdî, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 28, s. 159-165.
- Özgenç 2021 Nuri Berkay Özgenç, “İslam Ceza Hukukunda Cezaların Şahsiliği İlkesi”, *Hasan Kalyoncu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 11, Sayı: 22, s. 203-221.
- Paşa 1331 Tevki’î Abdurrahman Paşa, “Osmanlı Kânûnnâmeleri”, *Millî Tetebbular Mecmuası*, Cilt: 1, Sayı: 3, s. 497-545.
- Şeker 2015 Fatih Mehmet Şeker, “Türk Devlet Geleneği ve Hanefilik”, *Devirleri Aydınlatan Meş’ale İmâm-ı A’zam; Ulusal Sempozyum Tebliğler Kitabı*, s.89-91, Osmangazi Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.
- Taner 1999 Tahir Taner, “Tanzimat Devrinde Ceza Hukuku”, *Tanzimat I*, s. 221-232. Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul.
- Tozal 2017 Ömer Tozal, “İslam Muhakeme Hukukunda Beyyine”, *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 8, Sayı: 2, s. 351-362.
- Üçok 1946 Coşkun Üçok, “Osmanlı Kanûnnâmelerinde İslâm Ceza Hukukuna Aykırı Hükümler”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 3, Sayı:1, s. 125-146.
- Veldet 1999 Hıfzı Veldet, “Kanûnlaştırma Hareketleri ve Tanzimat”, *Tanzimat I*, s. 139-209. Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul.
- Yazar 2018 Nurullah Yazar, “Devlet Adamlarına Örneklik Teşkil Etmesi Yönüyle Siyasetnâmelerde Hz. Ömer”, *Uluslararası Hz. Ömer Sempozyumu, Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi*, Editör: Ali Aksu, Cilt: 1, s. 219-234.

SUMMARY

The understanding of society and law, which was based on divine provisions and dominated by religious and sectarian classes and groups, entered a new channel with the edict that would establish the security of life, property and rape of all the elements of the State-i Aliye as of November 1, 1839, which was in fact no different from the previous ones in form, but which would change the Turkish history in all aspects and which is still being discussed with this title, which will be expressed as "Tanzimat-ı Hayriye" since it is seen as for the good and benefit of all the elements of the state. Unlike the others, this edict was noteworthy in that it placed the grand vizier at the top and the shepherd at the bottom of the servant class, who, with the exception of the sultan because he still retained his divine representation, were authorized to exercise his powers on his behalf, on an equal footing in terms of rights and freedoms before the written texts they produced, namely the law.

The beginning of the edict emphasizes the issues that had originally emerged in a perfect manner, but which had dragged the state into troubled processes due to the departure from it in the last 150 years, and the fact that this crisis could be overcome by establishing justice, which was also foreseen by the Sharia, as in the past, this time with the understanding of making all subjects a part of the administration regardless of their beliefs. The first step to realize this, as stated in the last lines of the edict, would be possible through the establishment of a new law that would embrace all segments of society, which was then concretely manifested in the Criminal Code prepared on 1 Rebiyülevvel 1840 by the Majlis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye, one of the most important institutions of the Mahmut II period, which had emerged in 1838.

In fact, the Muhassıllık Assemblies, which were established mainly to collect taxes in order to fill the administrative and economic void left by the Iltizam practice, which was abolished during the reign of Mahmut II, embodied for the first time a court model separate from the Sharia Courts within the borders of the Ottoman Empire, in which members from Muslim and non-Muslim subjects would be included and a jury-like panel would conduct trials to enforce the Criminal Code in question.

This study will examine one of the first examples of this concrete step in the provinces, the Kastamonu Küre-i Nuhas Muhassıllık Assembly and the Kastamonu Şer'iye Sicili No. 104, which contains the records of the assembly about its implementation of the 1840 Penal Code. Even though it is registered as a Şer'iye Sicili, this book contains the records of the Muhassıllık Assembly. It has been determined that under the title of Şer'iye Sicili, there are also the records of the Criminal, Civil, Commercial, also known as Nizamiye Courts, which emerged after the Tanzimat and emulated the concept of Tanzimat, and then after the establishment of the Nezareti of Justice and Mezahib, the records of the Bidayet, Commercial, Istinaf and Appellate Courts. For this reason, more meticulous studies should be carried out by taking into account the information about this legal transformation and reform process, especially in translation studies. For example, when analyzing the records of the Commercial or Bidayet court, one should no longer fall into the cliché of providing information about

the sharia court and its officials. Therefore, this study will take this point into account and try to provide information on the Muhassıllık Council and the Criminal Code that would enable it to function as a court. Although most of the post-Tanzimat laws and regulations are available in the collection called *Düstur*, which can also be accessed from the archives of the Turkish Grand National Assembly, the 1840 Penal Code is not included in this corpus. Nevertheless, "*Mirât-ı Adalet Yahut Tarihçe-i Adliye*" (*Mirât-ı Adalet Yahut Tarihçe-i Adliye*) written by Ahmed Lütfi, one of the 19th century historians and statesmen.

In the first and second parts of the study, the Ottoman Legal and Penal Systems of the Pre-Tanzimat Classical period were mentioned, and then the Muhassıllık Assemblies, which also functioned as courts in the context of Mahmut II and his complementary Tanzimat Reforms and the 1840 Penal Code, which was the first concrete example of these reforms, were discussed in the example of the *Küre-i Nuhas Muhassıllık Assembly*.